

Leven in NL 2009

Leven in NL

Feiten en ontwikkelingen in lokaal Nederland

Eindredactie Dick ter Steege (CBS) • Frans van de Waart (VNG)
Met dank aan Petra Ament (CBS) • Petra Bassie (VNG) • Duncan
Beeckman (CBS) • Maarten Beks (VNG) • Ronald van der Bie (CBS)
• Harry Bierings (CBS) • Wim Bos (CBS) • Mirthe Bronsveld-de
Groot (CBS) • Kim de Bruin (CBS) • Bert Bunschoten (CBS) • Katja
Chkalova (CBS) • Rob Broekman (CBS) • Gelske van Daalen (CBS)
• Elly Dekker (VNG) • Harry Eggen (CBS) • Joop Garssen (CBS)
• Marije van de Grift (CBS) • Henk Goulooze (VNG) • Marijke
Hartgers (CBS) • Fedor Heida (VNG) • Leanne Houben (CBS) •
Caroline van Houwelingen (CBS) • Daniël Kruithof (VNG) • Niek
van Leeuwen (CBS) • Jan van der Lei (VNG) • Bob van der Meijden
(VNG) • John Michiels (CBS) • Freya Mostert (VNG) • Jeroen
Ooijevaar (CBS) • Ruurd Palstra (VNG) • Basho Poelman (CBS) •
Bert Raets (CBS) • Hans Schmeets (CBS) • Luuk Schreven (CBS) •
Clemens Siermann (CBS) • Bas Tuinhof (CBS) • Laura Voorrips (CBS)

een gezamenlijke
uitgave van het
**Centraal Bureau
voor de Statistiek**
en de Vereniging
van Nederlandse
Gemeenten

Sdu Uitgevers, 2009

Meer informatie over deze en andere uitgaven kunt u verkrijgen bij:

Sdu Klantenservice
Postbus 20014
2500 EA Den Haag
Tel.: (070) 378 98 80
Fax: (070) 378 97 83
sdu@sdu.nl
www.sdu.nl

CBS
Tel.: (088) 570 70 70
Fax: (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice
www.cbs.nl

VNG
Tel.: (070) 373 83 93
Fax: (070) 363 56 82
Informatiecentrum: (070) 373 80 20
www.vng.nl

© Sdu Uitgevers bv, 2009

Samenstelling
CBS, divisie Sociale en Ruimtelijke Statistieken
VNG

Omslagontwerp: Villa Y, Andre Klijsen, Den Haag
Typografie en opmaak binnenwerk: www.az-gsb.nl, Den Haag

ISBN: 978 90 12 13251 0
NUR: 740, 780

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Sdu Uitgevers bv.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische vervoelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich te wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de afwezigheid van eventuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledigheden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the publisher's prior consent.

While every effort has been made to ensure the reliability of the information presented in this publication, Sdu Uitgevers neither guarantees the accuracy of the data contained herein nor accepts responsibility for errors or omissions or their consequences.

Voorwoord

Leven in Nederland 2009 is een gezamenlijke publicatie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De publicatie is een vervolg op de editie van 2007. Door statistische informatie te koppelen aan essays over actuele, centrale thema's binnen het lokaal bestuur in ons land, is deze publicatie over Nederland/gemeentenland waardevol voor iedereen die met het lokaal bestuur te maken heeft.

Het idee voor deze uitgave is een logisch gevolg van de intensieve contacten die CBS en VNG reeds jaren onderhouden. De geboden informatie is een greep uit de belangrijkste gegevens waarover CBS en VNG op gemeentelijk niveau beschikken. Het CBS heeft de cijfers geanalyseerd en interessante uitkomsten en ontwikkelingen beschreven. Veel grafieken en kaartjes ondersteunen de teksten. Tabellen met basisgegevens per gemeente over de verschillende onderwerpen die in deze publicatie aan bod komen, zijn te vinden op de sites van CBS en VNG (www.cbs.nl onder dossiers/regionaal en www.vng.nl). Deze publicatie is daarom ook een portaal naar de informatie die beide organisaties op hun websites bieden.

Een greep uit de meest recente data:

- in veel wijken in verstedelijkte gemeenten is sprake van een cumulatie van problemen;
- de huishoudgrootte is het laagst in stad Groningen (gemiddeld 1,69 personen per huishouden) en het hoogst in Urk (3,51 personen per huishouden);
- Rotterdam kent de grootste afbraak van woningen (ruim 5 procent in de afgelopen negen jaar);
- in Wageningen is meer dan de helft van de bevolking hoger opgeleid. Daarmee staat deze gemeente aan de kop;
- in Den Haag is ruim 3 procent van de bevolking niet verzekerd voor zorg uit de zorgverzekeringswet;
- in Buren (Gelderland) staan 430 officieel bewoonde recreatiewoningen. Daarmee is deze gemeente koploper;
- de animo om vrijwilligerswerk te doen is het grootst in Nijefurd (Fryslân);
- de opgebouwde pensioenaanspraken zijn relatief in Maasdonk het hoogst (15 procent meer dan het huidige inkomen) en in Wassenaar het laagst (de helft van het huidige inkomen);
- de arbeidsparticipatie van vrouwen is met 73 procent het hoogst in Diemen.

De essays, geschreven door medewerkers van de VNG, interpreteren de cijfers en feiten en geven aanzetten voor het lokale beleid in de komende jaren. Zo komen de gevolgen van de vergrijzing, het veiligheidsbeleid van gemeenten, de opdracht voor de woningbouw, de participatie van burgers en de aanpak van wijken en buurten aan bod.

Deze publicatie levert beleidsmakers, besluitvormers, maatschappelijke groeperingen en anderen in de omgeving van het lokaal bestuur informatie over actuele ontwikkelingen in de gemeenten die van belang is voor de lokale, politieke besluitvorming.

Wij bedanken de trekkers Frans van de Waart (VNG), Dick ter Steege (CBS) en ook de 40 analisten en auteurs die zich hebben ingezet voor het samenstellen van deze publicatie.

Mr. R.J.J.M. Pans
Voorzitter directieraad VNG

Drs. G. van der Veen
Directeur-generaal van de Statistiek

Inhoudopgave

Voorwoord 5

1 Bevolking 9

Grip krijgen op krimp

- 1.1 Nederland en zijn bevolking 12
- 1.2 Migratie: toenemende dynamiek 23

2 Veiligheid en rechtsbescherming 25

Nederland steeds veiliger

- 2.1 Betrokkenheid in de buurt 28
- 2.2 Drugsdelicten en onveiligheidsgevoelens 30
- 2.3 Geregistreerde drugscriminaliteit 34

3 Woningmarkt 39

Betaalbaarheid van het wonen

- 3.1 Wonen 43
- 3.2 Bouwen 44
- 3.3 Prijzen 50
- 3.4 Woninggebruik 54

4 Werk en sociale zekerheid 57

Van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij

- 4.1 Arbeidsparticipatie 60
- 4.2 Vrijwilligers 61
- 4.3 Gevolgen van de economische crisis 64
- 4.4 Bijstandsduur 66
- 4.5 Huishoudens en sociale zekerheid 67
- 4.6 Minimuminkomens 74
- 4.7 Pensioenen 76

5 Leren 81

Alle talenten tellen!

- 5.1 Primair onderwijs 84
- 5.2 Voortgezet onderwijs 87

- 5.3 Middelbaar beroepsonderwijs 92
- 5.4 Voortijdig schoolverlaten 95
- 5.5 Levenlang leren 97
- 5.6 Opleidingsniveau van de bevolking 99

- 6 Zorg 101**
Bezuinigen en vernieuwen
- 6.1 Onverzekerden tegen ziektekosten 105
- 6.2 Wanbetalers 107
- 6.3 Zorg 108
- 6.4 Afstand tot zorg 110

- 7 Bestuur 115**
De eerste overheid: 'betrokken en slagvaardig'
- 7.1 Gemeentelijke herindelingen 117
- 7.2 Typeringen van gemeenten 120
- 7.3 Centrumfunctie 122

- 8 Gemeentelijke financiën 125**
Is er ruimte voor meer schuld?

- 9 Wijken en buurten 135**
Diverse blik op wijken en kernen
- 9.1 Verschillen en samenhang: een blik op wijken en buurten 138
- 9.2 Bereikbaarheid gezondheidszorg 141
- 9.3 Aandachtswijk Rivierenwijk 142

- Epiloog 149**
- 1 De economische crisis: een onzekere variabele 149
- 2 Samenhang en patronen 151

- Literatuur 155**

- Begrippen 157**

1 Bevolking

Grip krijgen op krimp

Daniël Kruithof, VNG

Nu al demografische krimp binnen Nederland

In een aantal gemeenten, vooral aan de randen van Nederland, is nu al sprake van dalende bevolkingsaantallen. Voorbeelden hiervan zijn Delfzijl, Vlagtwedde, Huisen, Bussum, Sluis, Veere, Kerkrade en Heerlen. Tot 2025 zal naar verwachting de bevolking afnemen in meer dan de helft van de gemeenten. De oorzaken hiervan liggen in een afnemende natuurlijke bevolkingsgroei en een trek van vooral hoger opgeleiden naar de stad (verstedelijking). Krimpgemeenten kunnen deze structurele bevolkingsdaling nauwelijks beïnvloeden en zullen moeten leren omgaan met krimp.

Bevolkingsdaling op zich hoeft geen probleem te zijn. Gemeenten die krimp negeren, krijgen echter op korte of langere termijn wél een probleem. Bijvoorbeeld doordat zij geen rekening hebben gehouden met gemiddeld lagere inkomens en de gerelateerde sociale problematiek, omdat te veel *woningen* worden gepland, niet wordt geanticipeerd op sluiting van scholen, of wegen niet goed kunnen worden onderhouden. Vroegtijdig anticiperen is nodig, evenals een verschuiving van de focus van groei naar kwaliteit.

Verschillen tussen gemeenten

De lagere natuurlijke aanwas en de trek naar de steden zorgen voor veranderingen in leeftijdsopbouw en samenstelling van huishoudens, afname van de *potentiële beroepsbevolking, vergrijzing en ontgroening*, verlies van hoogwaardige werkgelegenheid en lager gebruik van voorzieningen. Daarbij zullen aanzienlijke verschillen tussen gemeenten ontstaan. Sommige krimpgemeenten zullen naast de bevolkingsdaling ook te maken krijgen met vermindering van het aantal *huishoudens*. Daarnaast zal in bijna alle gemeenten ook de omvang van de huishoudens dalen. Voor een *plattelandsgemeente* met veel kleine kernen zal bevolkingsdaling weer andere vraagstukken geven dan voor een grotere stad met kleinere omringende gemeenten.

Het is de kunst om in te spelen op de gevolgen van de bevolkingsdaling. Zo heeft de gemeente Reiderland voor 'dienstverlenende zones' en een 'brede school' gekozen in plaats van voor een buurthuis met kleine bibliotheek en een schooltje in elke kleine kern.

Aangezien gemeenten van elkaar verschillen, zullen ook de oplossingen voor de vraagstukken uiteenlopen. Eén ding hebben de krimpgemeenten gemeenschappelijk. Zij moeten samen met hun (resterende) inwoners grip krijgen op de veranderingen om de kwaliteit en vitaliteit van hun gemeenten te behouden.

Krimp als bedreiging

Denken in groei vervangen door denken in kwaliteit (van meer naar beter) is lastig omdat we al zo lang gewend zijn te denken in groei. Acceptatie van bevolkingsdaling en vertaling in goed beleid is daarmee niet eenvoudig. Een 'krimpproof'-beleid van gemeenten en regio's wordt daarbij nog gecompliceerd door:

- *Economische crisis*: deze leidt tot uitstel van noodzakelijke investeringen;
- *Beroepsbevolking*: de daling van de omvang en de samenstelling van de beroepsbevolking en de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt maken krimpgemeenten kwetsbaar. Een verdere uittocht van gekwalificeerde werknemers (en hun gezinnen) naar bedrijven, die veelal buiten de krimpregio's zijn gevestigd, ligt voor de hand;
- *Silver cities*: door vergrijzing en ontgroening ontstaan 'silver cities' en neemt de druk op zorg- en welzijnsvoorzieningen toe. Digitale innovaties als 'screen to screen' en andere technische zorg bieden een deel van de oplossing;
- *Onderwijs*: op termijn zullen scholen en andere voorzieningen verdwijnen of fuseren. Samen met onderwijsinstellingen en andere partners zullen gemeenten een alternatief moeten bedenken. Om kwaliteit en diversiteit van onderwijs in stand te houden, moet rekening worden gehouden met tijdelijk hogere kosten;
- *Woningmarkt*: bepaalde segmenten in de woningmarkt zullen minder goed verkoopbaar zijn of gesloopt worden. In de regio zijn goede afspraken nodig om te voorkomen dat uitbreiding in de ene gemeente in de regio gepaard gaat met leegstand in een andere gemeente in dezelfde regio. Groei staat in zo'n geval niet gelijk aan (regionale) kwaliteit;
- *Milieu en ruimte*: op termijn ontstaan nieuwe ruimte en nieuwe kansen voor het milieu. De vraag hoe hiermee om te gaan moet nog worden beantwoord.

Krimp als kans

Zowel binnen als buiten Nederland worden de eerste stappen gezet in het ontwikkelen van beleid als reactie op structurele bevolkingsdaling (zie bijvoorbeeld www.shrinkingcities.com en www.vng.nl/krimp). Bevolkingsdaling lijkt op het eerste oog een zaak van 'winnaars' (de groeiende steden) en 'verliezers' (landelijke krimp gemeenten). Krimp biedt echter ook kansen aan gemeenten die zich durven te richten op kwaliteit.

Zo kunnen krimp gemeenten zich richten op:

- *Recreatie*: extra ruimte voor wandelpaden, golfbanen, natuur, vismogelijkheden;
- *Vakantiewoningen en tweede woningen*: in landelijk gebied is er minder milieu- en geluidsoverlast. Het biedt een prettig 'toevluchtsoord' voor stedelingen;
- *Betaalbare woningen en bedrijfspanden*: betaalbare en ruime huizen en bedrijfspanden met veel groen en natuurontwikkeling in de omgeving, maar ook wenswoningen en stagewoningen. Files ontbreken en de milieukwaliteit is hoger;
- *Ruimte-intensieve innovatie*: er is plaats voor ruimte-intensieve productieprocessen en innovatieve grootschalige milieubesparende voorzieningen, zoals windmolens, derdegeneratie bio-energie en zonnepanelen. Activiteiten die hoogwaardige, specialistische werkgelegenheid scheppen;
- *Specifieke kansen in de regio*: gemeenten met een goed zicht op het talent en de mogelijkheden van de eigen gemeente, kunnen dit ook optimaal benutten. Het kan hier zowel gaan om kunst en cultuur als om natuur en leefomgeving.

Stappenplan 'Creatief met krimp'

Krimp gemeenten moeten de komende jaren de omslag durven maken van 'groei' naar 'kwaliteit en vitaliteit'. Dat is een flinke verandering na decennia van bevolkingstoename en groeidenken en zal het uiterste vergen van alle betrokkenen. Om succesvol te zijn is bewustwording, creativiteit en doorzettingsvermogen nodig. Daarbij kunnen gemeenten het volgende stappenplan doorlopen:

- *Acceptatie van krimp*: samen met bewoners en maatschappelijke partners accepteert de gemeente bevolkingsdaling en de gevolgen daarvan als een feit;
- *Inventarisatie maatschappelijke opgave*: gezamenlijk worden kansen en bedreigingen voor een langere termijn in kaart gebracht; zowel op het niveau van kernen, wijken of buurten, als op lokaal en regionaal niveau;
- *Ontwikkeling van een strategische visie*: voor de verschillende maatschappelijke vraagstukken wordt een samenhangende visie ontwikkeld;

- *Vertaling van visie in beleid*: de strategische visie wordt vertaald naar concrete beleidsplannen voor de langere termijn;
- *Gezamenlijke uitvoering van beleid*: de gemeente kan het niet alleen en voert het beleid uit in nauwe samenwerking met maatschappelijke partners, gemeenten in de regio en andere overheidsinstanties;
- *Solidariteit in en tussen de regio's*: de gemeente kijkt over de eigen grens heen en is zich bewust van de noodzaak van samenwerking, of zelfs fusie of herindelings, voor een toekomst met veerkrachtige en vitale gemeenten.

Grip op verandering

Gemeenten zullen alles uit de kast moeten halen om niet in een negatieve spiraal terecht te komen. De ingrediënten om ook van krimp een succes te maken zijn in de betrokken gemeenten beslist aanwezig. Het is aan het lokaal bestuur, de inwoners en andere partijen om hier optimaal gebruik van te maken. Dat krimp-gemeenten goed omgaan met krimp is echter ook voor anderen van belang. Ook de Randstad en andere verstedelijkte gebieden zijn erbij gebaat dat er ook in de periferie gemeenten zijn waar het goed toeven is. Een sterke leegloop daar legt immers een nog groter beslag op de beperkte ruimte in de stad. Dat vergt dat zowel de steden, als de landelijke en provinciale beleidsmakers, rekening houden met de belangen in hun achtertuin. Het mag bijvoorbeeld niet zo zijn dat een extra snelweg in het westen betekent dat er minder geld is voor onderhoud van wegen in het oosten, noorden of zuiden. De segregatie tussen een overvolle Randstad en kwijnende krimp-gemeenten is geen wenkend perspectief. Alleen door landelijk en lokaal goed in te spelen op de demografische ontwikkelingen wordt de vitaliteit en kwaliteit van Nederland evenwichtig verdeeld.

1.1 Nederland en zijn bevolking

Joop Garssen, CBS

De omvang van de Nederlandse bevolking verandert heel langzaam. Het aantal inwoners bedraagt ongeveer 16,5 miljoen en groeit volgens de meest recente prognose van het CBS nog met een miljoen naar 17,5 miljoen in 2038 (Van Duin, 2009). Daarna zet een langzame krimp in.

In de moderne geschiedenis is op nationaal niveau nog nooit sprake geweest van bevolkingskrimp. Een dergelijke krimp leek in 2006 voor de deur te staan. In dat

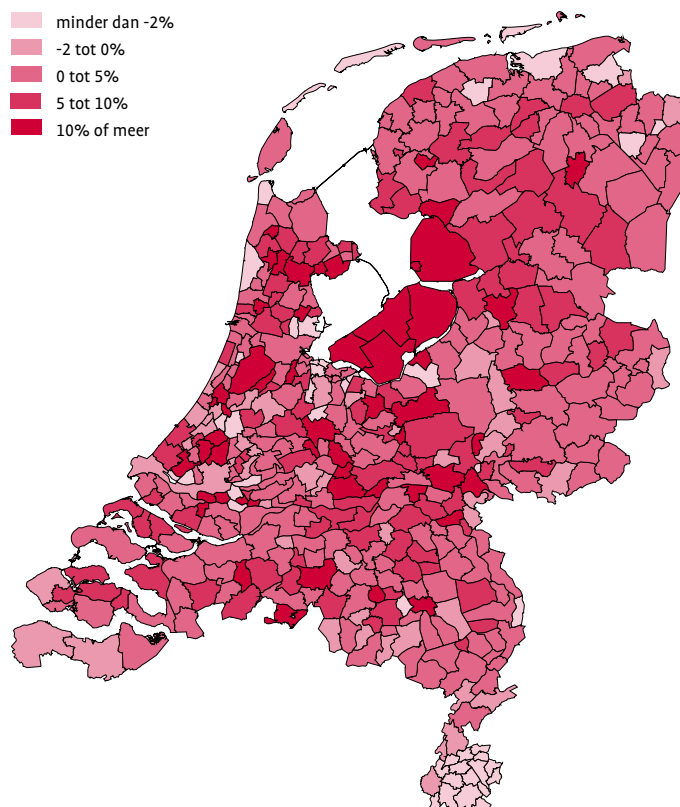
jaar bereikte de bevolkingsgroei een historisch dieptepunt. De bevolking groeide met slechts 24 duizend inwoners, bijna 100 duizend minder dan zes jaar eerder. De belangrijkste oorzaak van deze daling was een omslag in de migratiecijfers. In de eerste helft van het huidige decennium ging een netto jaarlijkse instroom van 54 duizend over in een uitstroom van 31 duizend. Steeds minder immigranten kwamen naar Nederland, terwijl steeds meer mensen het land verlieten. De gestaag dalende bevolkingsgroei gedurende de eerste 6 jaren van dit decennium sloeg in 2007 echter onverwacht om. In dat jaar kreeg ons land er weer 47 duizend inwoners bij, en in 2008 zelf 81 duizend. De belangrijkste oorzaak hiervan lag in de immigratie. Met 143 duizend immigranten werd in 2008 een record bereikt: sinds de oprichting van het CBS is niet eerder zo'n hoog aantal immigranten waargenomen.

Sterkste krimp in Zuid-Limburg en Delfzijl

In sommige delen van Nederland is nu al sprake van bevolkingskrimp. De twee sterkst krimpende regio's, Zuid-Limburg en Delfzijl en omgeving, bevinden zich aan de randen van het land. Gebieden met een (lichtere) krimp zijn ook in de centrale delen van het land en zelfs in het dichtbevolkte westen te vinden (figuur 1.1). In de Randstad grenzen krimpende gemeenten vaak aan gemeenten met een forse bevolkingsgroei en worden de ontwikkelingen sterk bepaald door verhuizingen over korte afstand. In Zuid-Limburg en Delfzijl en omgeving spelen zulke verhuizingen veel minder vaak een rol. Hier is bevolkingskrimp een regionaal verschijnsel.

In grote gemeenten groeit de bevolking sneller dan in kleinere gemeenten. De kleinste gemeenten, minder dan 10 duizend inwoners, groeiden de afgelopen tien jaar met slechts 2 procent het langzaamst. In gemeenten met 100 duizend of meer inwoners groeide de bevolking in diezelfde periode met bijna 9 procent het snelst.

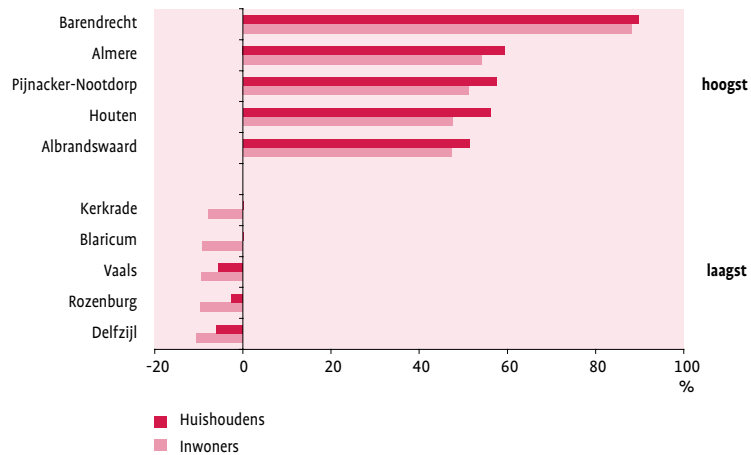
Figuur 1.1: Bevolkingsgroei per gemeente, 1997-2008

Bron: CBS

De bevolkingsgroei varieert sterk binnen de groep grote gemeenten. Almere en Haarlemmermeer groeiden zeer sterk, Maastricht en Dordrecht groeiden langzaam. In Haarlem kromp de bevolkingsomvang zelfs. Van alle gemeenten groeide Barendrecht de afgelopen tien jaar het sterkst. Tussen 1997 en 2008 nam het inwonertal daar toe van 24 duizend naar 43 duizend. Barendrecht maakte een forse economische groei door. Deze hing samen met de ontwikkeling van een Vinexlocatie en grote infrastructurele werken zoals de HSL-Zuid, de Betuweroute en de verbreding van de A15. Naast Delfzijl en omgeving en Zuid-Limburg behoren ook een aantal welvarende en vergrijsde gemeenten tot de sterkst krimpende gemeenten. In Delfzijl, dat in 1997 met 31 duizend inwoners nog groter was dan Barendrecht, slonk het inwonertal tot 27 duizend.

Figuur 1.2: Top vijf hoogste en laagste bevolkings- en huishoudengroei, 1997-2008

Bron: CBS

De laatste jaren verliezen de vier grote gemeenten per saldo inwoners door zowel binnenlandse als buitenlandse migratie (tabel 1.1). De groep gemeenten met 100 duizend en meer inwoners heeft ook een licht vertrekoverschot uit buitenlandse migratie, maar een vestigingsoverschot uit binnenlandse migratie. Het totale migratiesaldo is voor deze groep nog net positief. De veranderingen in de buitenlandse migratie hebben een sterk effect op de groeicijfers van de grotere gemeenten. In de kleinere gemeenten is de binnenlandse migratie van groter belang. Tot dusver geldt echter voor alle groepen gemeenten dat natuurlijke groei, het verschil tussen geboorte en sterfte, de grootste invloed heeft op de gemeentelijke groeicijfers.

Laren (NH) heeft de meeste 65-plussers

De ontgroening en vergrijzing van Nederland staan de laatste jaren sterk in de belangstelling. Van ontgroening is in de afgelopen tien jaar amper sprake geweest. Jongeren tot 20 jaar hebben, met bijna een kwart, een vrij constant aandeel in de bevolking.

De vergrijzing is een zeer geleidelijk proces: in de afgelopen tien jaar is het aandeel 65-plussers toegenomen van 13,5 naar 14,7 procent (figuur 1.3). De sterkste veranderingen deden zich juist voor in de leeftijdsgroepen die deel uitmaken van de 'potentiële beroepsbevolking'. Het aandeel van 50-plussers in deze beroepsbevolking steeg fors, terwijl het aandeel van de 20 tot 35 jarigen

sterk afnam. De sterke groei van de oudere werkende bevolking is dan ook een voorbode van een versnellende vergrijzing die in 2011 inzet. Op het hoogtepunt van de vergrijzing is 25,7 procent van de bevolking 65 jaar of ouder. Dit wordt in 2038 bereikt.

Tabel 1.1: Bevolkingsontwikkeling naar gemeentegrootte, 2005-2007

	Vier grote steden	100 000 tot 250 000 inwoners	50 000 tot 100 000 inwoners	20 000 tot 50 000 inwoners	10 000 tot 20 000 inwoners	Minder dan 10 000 inwoners	Nederland
	per 1 000 inwoners						
Geboorte	13,7	11,9	11,0	10,5	10,5	11,8	11,3
Sterfte	8,5	8,0	8,4	8,3	7,9	8,8	8,2
Natuurlijke groei	5,2	3,9	2,5	2,2	2,6	3,0	3,0
Vestiging uit andere gemeente	42,4	44,2	38,0	37,4	36,9	42,6	39,5
Vertrek naar andere gemeente	43,4	41,6	38,8	37,2	38,7	43,7	39,5
Vestiging uit buitenland	15,0	7,8	5,8	4,0	3,3	4,1	6,3
Vertrek naar buitenland	17,8	9,3	7,3	4,7	4,2	5,3	7,6
Migratiesaldo	-3,8	1,1	-2,3	-0,5	-2,8	-2,3	-1,3
Totale groei	1,4	5,0	0,2	1,8	-0,2	0,7	1,8

Bron: CBS

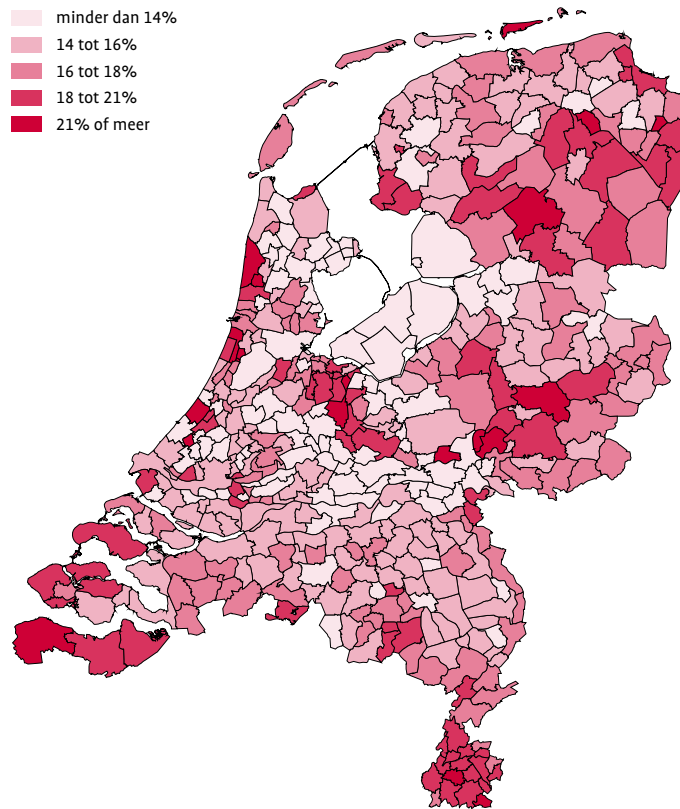
In enkele gemeenten is dat percentage nu al bereikt. Laren (NH) heeft in 2008 met 26,9 procent het hoogste aandeel 65-plussers. Ook andere, doorgaans welvarende gemeenten in het Gooi en gemeenten nabij enkele grote steden hebben nu al meer dan 20 procent 65-plussers. Relatief sterk vergrijsd zijn gemeenten in de grensstreek van Drenthe, Limburg en Zeeland. Het minst vergrijsd zijn gemeenten waar veel nieuwe woningen worden gebouwd, zoals Almere, Zeewolde, Utrecht en Haarlemmermeer. De jongste gemeente van Nederland is Urk. Deze heeft een aandeel 65-plussers van slechts 7,1 procent in 2008. Een relatief hoog kindertal van de overwegend orthodox-protestantse bevolking zorgt hier voor een klein aandeel ouderen.

Figuur 1.3: Leeftijdsopbouw bevolking 1998 en 2008

Bron: CBS

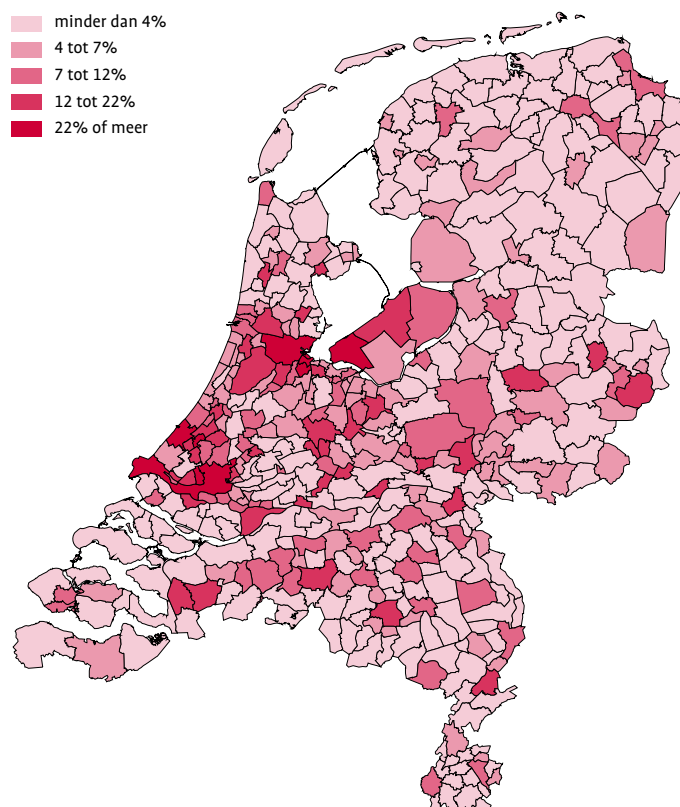
Figuur 1.4: 65-plussers per gemeente, 2008

Bron: CBS

Een op de drie inwoners in grote steden niet-westerse allochtoon

Figuur 1.5: Niet-westerse allochtonen per gemeente, 2008

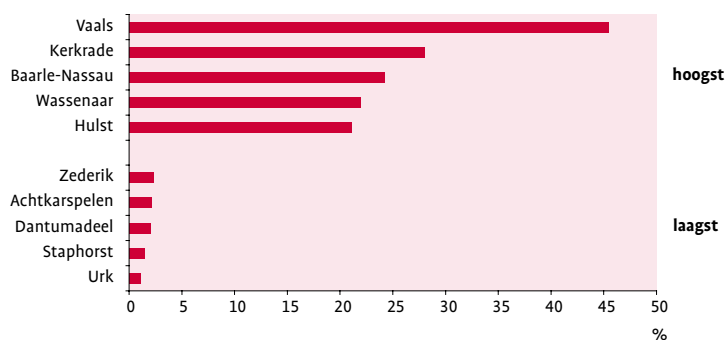

Bron: CBS

Allochtonen zijn ongelijkmatig over Nederland verdeeld. *Niet-westerse allochtonen* wonen voornamelijk in de vier grote steden (G4) en Almere (figuur 1.5). In de G4 is een op de drie inwoners niet-westerse allochtoon. In heel Nederland is dit een op de negen. Ook bij de overige gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners is het aandeel niet-westerse allochtonen hoger dan het landelijk gemiddelde, maar lager dan bij de G4. In grote lijnen neemt het percentage niet-westerse allochtonen af naarmate de gemeente kleiner is of verder van het westen van Nederland verwijderd ligt. Zo is in Emmen slechts 4 procent van de bevolking van niet-westerse herkomst.

Een op de elf inwoners is van westers *allochtone* herkomst. Dit zijn voornamelijk Duitsers en Belgen die in de grensstreken wonen. Bijna de helft van de bevolking van Vaals is westers allochtoon, overwegend van Duitse herkomst. In de top tien van gemeenten met het hoogste aandeel westerse allochtonen is Wassenaar de enige gemeente die niet in een grensstreek ligt. Er wonen veel mensen die zijn geboren in het voormalig Nederlands-Indië, maar ook veel Amerikanen en Duitsers.

Figuur 1.6: Top vijf gemeenten met hoogste en laagste aandeel westerse allochtonen, 2008

Bron: CBS

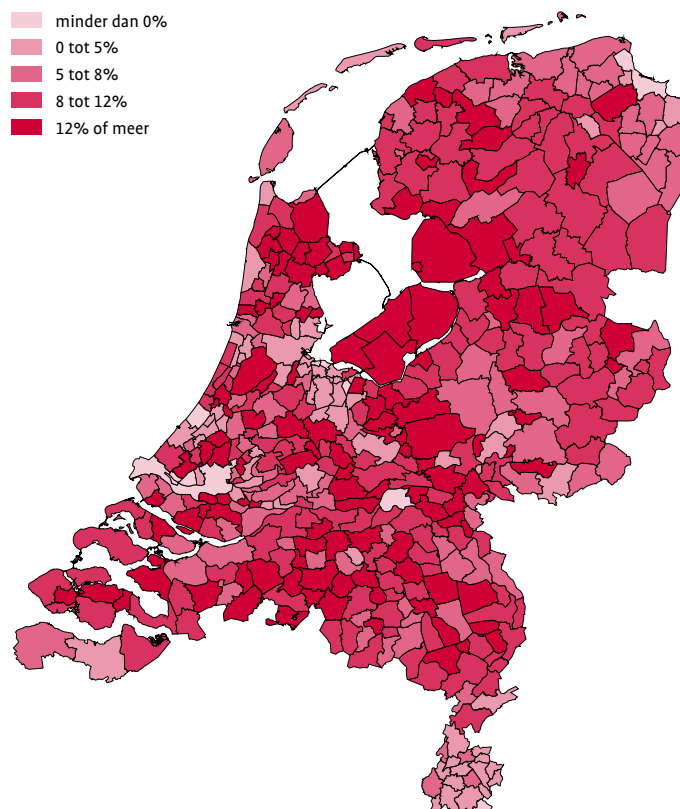
West Maas en Waal enige gemeente met huishoudenskrimp en bevolkingsgroei

Een bevolkingskrimp hoeft niet te leiden tot een daling van het aantal huishoudens. In de periode 1997-2008 nam in 94 gemeenten de bevolking af. Het aantal huishoudens daalde in slechts 10 gemeenten. In bijna al deze gemeenten krimpt ook de bevolking, met uitzondering van West Maas en Waal. Terwijl in deze gemeente het aantal huishoudens krimpt, neemt de bevolking toe.

Andere belangrijke gemeenten met een huishoudenskrimp zijn Rotterdam en haar buurgemeenten Vlaardingen en Maassluis, maar ook gemeenten in de Gooi en Vechtstreek.

In de afgelopen tien jaar groeide het aantal huishoudens harder dan het aantal inwoners. Dit geldt voor gemeenten uit alle grootteklassen, behalve voor de G4. Hier groeide het aantal inwoners harder dan het aantal huishoudens.

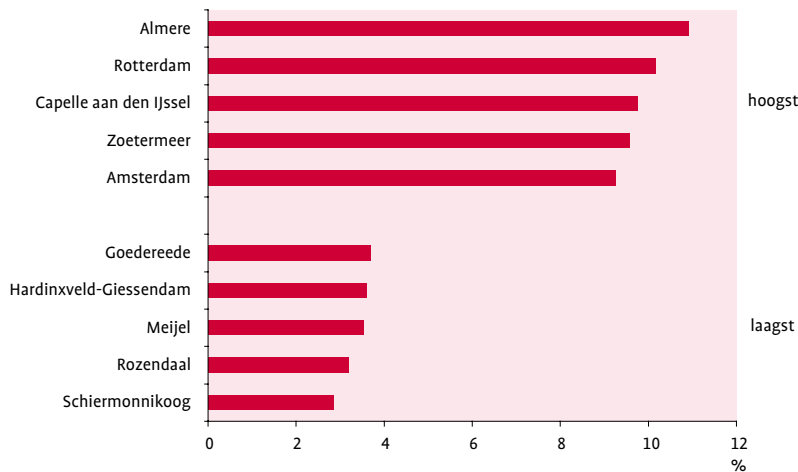
Figuur 1.7: Huishoudensgroei per gemeente, 1997-2008

Bron: CBS/PBL

De afgelopen tien jaar is het aantal eenpersoonshuishoudens fors toegenomen. Tussen 1998 en 2008 groeide het aantal eenpersoonshuishoudens van 2,2 miljoen naar 2,6 miljoen. Het aandeel in het totaal van de huishoudens nam toe van 33 procent naar 36 procent. Eenpersoonshuishoudens komen vooral veel voor in grote gemeenten, in het bijzonder universiteitssteden. In Groningen, Amsterdam, Utrecht, Nijmegen, Leiden en Delft maken eenpersoonshuishoudens meer dan de helft uit van alle huishoudens. In Wageningen is dit zelfs 60 procent.

Figuur 1.8: Top vijf gemeenten met hoogste en laagste aandeel eenouderhuishoudens, 2008

Bron: CBS

Eenouderhuishoudens, tegenwoordig meestal het gevolg van (echt)scheiding, komen in grote gemeenten veel vaker voor dan in kleine gemeenten. In Almere is een op de negen huishoudens een eenouderhuishouden. Onder meer het relatief grote aantal Surinamers in Almere draagt daaraan bij. Eenouderhuishoudens komen onder Surinamers en Antillianen veel vaker voor dan onder andere herkomstgroepen. Lage aandelen eenouderhuishoudens zijn onder meer te vinden in de *biblebelt*.

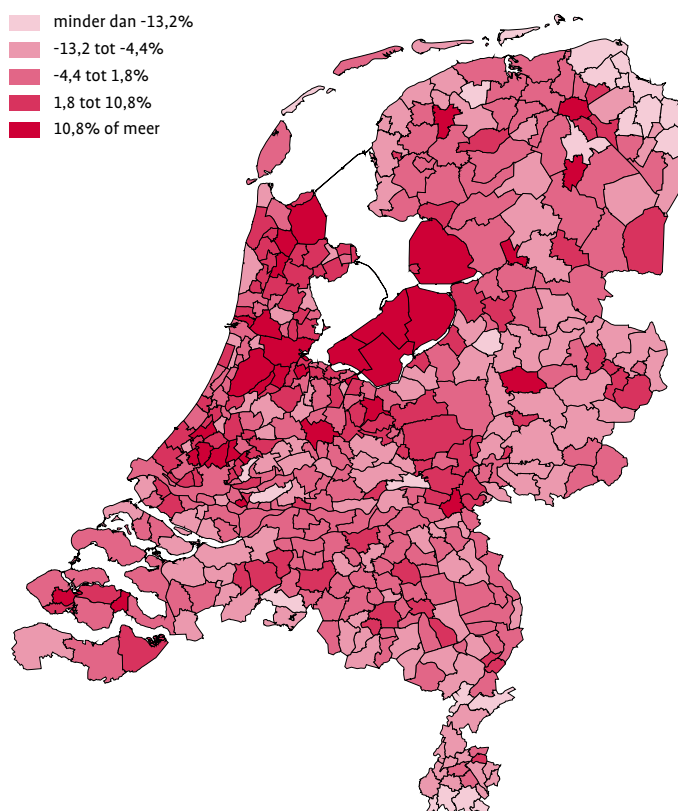
Bevolkingskrimp tot 2025 het grootst in Heerlen

In de toekomst krijgen steeds meer gemeenten te maken met een bevolkingsdaling. Het inwonertal van zes op de tien gemeenten zal in 2025 lager zijn dan nu het geval is (Van den Broek et al., 2008). Rond en in de grotere gemeenten wordt tot 2025 nog bevolkingsgroei verwacht, terwijl voor de kleinere plattelandsgemeenten een lichte tot zelfs forse bevolkingskrimp in het verschieft ligt. Hiermee is sprake van tegengestelde regionale ontwikkelingen. De krimpgemeenten verliezen in totaal bijna 350 duizend inwoners, terwijl de groeigemeenten in totaal rond 850 duizend inwoners winnen.

Gemeenten in Noordoost-Groningen, Oost-Gelderland en Limburg zullen naar verwachting krimpen (figuur 1.9). De grootste verliezers zijn Heerlen en

Maastricht: in 2025 zal het inwonertal van deze gemeenten 8 duizend lager zijn dan nu. Ook het inwonertal van Rotterdam zal naar verwachting licht dalen. Dit is een voortzetting van de trend van de afgelopen tien jaar. Utrecht en Amsterdam zullen de komende jaren sterk groeien, met respectievelijk ruim 100 duizend en 90 duizend inwoners. De relatieve groei is het grootst in Almere, dat in 2025 ruim een kwart groter is dan nu. Daarnaast groeien ook andere gemeenten in Flevoland, zoals Lelystad en Zeewolde, vrij sterk. In de Randstad nemen verder de randgemeenten van de grote steden fors in inwonertal toe, terwijl buiten de Randstad vooral de grotere gemeenten, waaronder de meeste provinciehoofdsteden, zullen groeien.

Figuur 1.9: Bevolkingsgroei per gemeente tussen 2008 en 2025

1.2 Migratie: toenemende dynamiek

Jeroen Ooijevaar, CBS

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de krapte op de arbeidsmarkt opgelost door immigranten over te laten komen uit landen als Turkije en Marokko. Het uitgangspunt was hierbij dat deze immigranten weer terug zouden keren naar hun geboorteland. Het tegendeel bleek waar: door gezinsvorming en gezinshereniging steeg het aantal Turken en Marokkanen ook na de jaren zestig aanzienlijk.

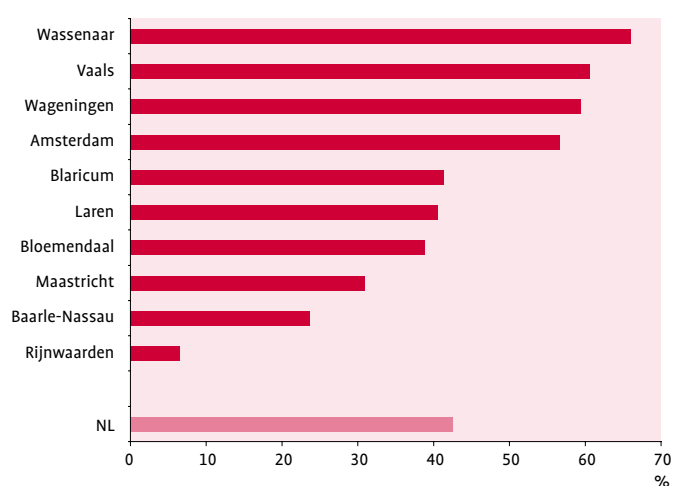
Door vergrijzing ontstaat er in verschillende sectoren behoefte aan aanvulling van tekorten op de arbeidsmarkt. Met de recente uitbreidingen van de Europese Unie (EU) met landen als Polen en Roemenië staat de arbeidsmarkt open voor vele nieuwe arbeidskrachten die in Nederland betere kansen hebben dan in hun land van herkomst. Ook van deze arbeidsmigranten wordt verwacht dat ze slechts tijdelijk in Nederland zullen blijven. Dit is waarschijnlijker, omdat de huidige arbeidsmigranten zich met minder beperkingen kunnen vestigen en kunnen werken, en de afstand tot het herkomstland kleiner is dan voor de arbeidsmigranten uit de jaren zestig. De verwachting is dan ook dat de migratiedynamiek in de toekomst zal toenemen: het pendelen tussen landen binnen de EU wordt laagdrempeliger. Dit is ook één van de centrale doelstellingen van de EU.

Veel retourmigranten in Vaals

Een toenemende dynamiek betekent ook dat migranten een steeds grotere invloed hebben op fluctuaties in bevolkingsgrootte van gemeenten. Van migranten die het land verlaten, is een deel *retourmigrant*. Een retourmigrant is iemand die niet in Nederland is geboren en Nederland na verloop van tijd weer verlaat. Van diegenen die tussen 1995 en 2005 het land hebben verlaten is bijna 43 procent retourmigrant.

In figuur 1.10 staan de tien gemeenten die in de periode 1995-2005 de meeste emigranten hadden in verhouding tot het aantal inwoners in 2005. Voor deze gemeenten is het aandeel retourmigranten weergegeven ten opzichte van het totaal aantal emigranten. Rijnwaarden en Baarle-Nassau kennen weinig retourmigranten. De emigranten in deze grensgemeenten vertrekken vooral naar het nabijgelegen België of Duitsland. Ook Bloemendaal en de Gooise gemeenten Blaricum en Laren kennen relatief veel emigranten die altijd in Nederland hebben gewoond. Het merendeel van deze emigranten vertrekt naar België.

Figuur 1.10: Aandeel retourmigranten in top tien gemeenten met hoogste aandeel emigratie 1995-2005

Bron: CBS

In de grensgemeente Vaals is relatief veel retourmigratie. Het gaat hier voornamelijk om Duitsers die terugkeren naar het land van herkomst. De internationaal georiënteerde gemeenten Wassenaar, Wageningen en Amsterdam kennen ook bovengemiddeld veel retourmigranten. In deze gemeenten zijn het vooral westerse immigranten die vertrekken.

De migratiedynamiek binnen Europa neemt toe. De toename in de migratiedynamiek heeft gevolgen voor huidig beleid op het gebied van integratie en inburgering, maar ook voor de bevolkingsontwikkeling.

2 Veiligheid en rechtsbescherming

Nederland steeds veiliger

Michiel Geuzinge, VNG

De criminaliteit in Nederland daalt al jaren en Nederlanders voelen zich ook steeds veiliger. Burgers zijn over het algemeen positief over de woonomgeving en de leefbaarheid van hun buurt. Ze voelen zich er thuis. Tegelijkertijd gebeuren meer dan vier op de vijf ondervonden delicten in de eigen *woongemeente* van de slachtoffers, ruim 60 procent zelfs in de eigen buurt.

Burgers verwachten dat de overheid zorgt voor een veilige woonomgeving. Gemeenten, die als eerste overheid het dichtst bij de burger staan, spelen daarbij een centrale rol. Zij hebben zicht op wat zich lokaal afspeelt en zijn daardoor in staat om concrete problemen aan te pakken. De gemeente heeft contacten met de relevante partijen en heeft de regierol. Gemeenten staan voor de uitdaging om een goede balans te vinden tussen criminaliteitsbestrijding en het bevorderen van een sociaal veilig klimaat.

Het belang van sociale veiligheid

Veiligheid kent vele gezichten, zoals brandveiligheid en verkeersveiligheid. Voor de burger is vooral sociale veiligheid van belang. De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling spreekt over persoonsgerelateerde criminaliteit, overlast en subjectieve (on)veiligheid. Persoonsgerelateerde criminaliteit staat voor criminaliteit die lijf en goederen van de burger rechtstreeks raakt. Voorbeelden zijn inbraak, diefstal, vernieling, zakkenrollerij, tasjesroof en bedreigingen. Deze op zichzelf lichtere vergrijpen kunnen echter voor slachtoffers grote emotionele gevolgen hebben. Overlast in de vorm van rondhangende groepen jongeren, asociaal gedrag in het verkeer, geluidsoverlast, drugsoverlast, wildplassen en rondslingerend vuil maakt dat burgers zich minder veilig voelen. Bij subjectieve (on)veiligheid gaat het om de angst slachtoffer te worden en de bezorgdheid over de wijze waarop de criminaliteit zich in het algemeen ontwikkelt. Deze angst en bezorgdheid zijn niet rechtstreeks te herleiden uit geregistreerde incidenten.

Gezamenlijke verantwoordelijkheid onder regie van de gemeenten

De afgelopen vijftien jaar is de zorg voor veiligheid steeds minder een exclusieve verantwoordelijkheid van de (lokale) overheid. Inmiddels zijn overheid, burgers, ondernemers, maatschappelijke instellingen en organisaties gezamenlijk verantwoordelijk. Gemeenten pakken hun nieuwe rol als regisseur goed op. Op tal van gebieden, van beveiliging van bedrijventerreinen tot het tegengaan van uitgaansgeweld, werken gemeenten samen met andere partijen. Gemeenten brengen partijen bij elkaar, bevorderen uitwisseling van kennis en informatie, coördineren en zorgen dat afspraken worden gemaakt en uitgevoerd, zonder dat ze bevoegdheden of taken van anderen overnemen. Gemeenten geven deze regie vorm in een integraal lokaal veiligheidsbeleid.

Een prettige woonomgeving

Het gemeentelijk veiligheidsbeleid is vooral gericht op wijkveiligheid, de bevordering van leefbaarheid, en het tegengaan van (drugs)overlast, jeugdcriminaliteit en uitgaansgeweld. Vooral drugsoverlast wordt als een steeds groter probleem gezien.

De boodschap aan gemeenten is helder: zorg voor een prettige woonomgeving zonder overlast. Gemeenten nemen daarom samen met andere partijen het initiatief om de kwaliteit van de woonomgeving te verbeteren en overlast in de openbare ruimte actief aan te pakken.

Sociale cohesie en veiligheid

Vermindering van overlast in de fysieke woonomgeving leidt niet automatisch tot een groter gevoel van veiligheid bij burgers. Ook sociale en culturele factoren spelen een belangrijke rol, zowel op individueel als op groepsniveau. Uit onderzoek blijkt dat in buurten waar de sociale cohesie minder goed is ontwikkeld, bewoners zich onveiliger voelen, zelfs als de objectieve cijfers daartoe geen aanleiding geven.

De beschrijving van de complexe relatie tussen sociale en culturele factoren en het welbevinden van burgers, is voer voor sociale wetenschappers. De laatste jaren staat het begrip sociaal kapitaal nadrukkelijk in de schijnwerpers. Sociaal kapitaal verwijst naar sociale verbanden waar een individu deel van uitmaakt en de mate waarin deze hem behulpzaam kunnen zijn. Sociaal kapitaal verwijst ook naar de hulpbronnen waarover een gemeenschap beschikt, die burgers met elkaar verbinden en in staat stellen gezamenlijke doelstellingen te realiseren. In een buurt met weinig sociaal kapitaal zijn sociale structuren gebrekkig ontwik-

keld en is er weinig organiserend vermogen onder bewoners. Er is weinig onderling vertrouwen en weinig vertrouwen in instituties. Mensen voelen zich niet thuis en trekken zich terug in de eigen woning en gemeenschap. Dat heeft zijn weerslag op het welbevinden van de bewoners.

De versterking van de sociale cohesie is al geruime tijd een belangrijk element van (lokaal) veiligheidsbeleid. De ervaring leert dat inspelen op sociale cohesie inderdaad resultaat heeft, mits dit gericht gebeurt. Intensieve handhaving door de lokale overheid is een eerste voorwaarde. Een overheid die zichtbaar optreedt tegen verslaafden op straat en andere drugsoverlast, huisvuil op straat, asociaal gedrag, illegale bewoning en andere problemen, stelt een norm: regels dienen te worden nageleefd. Wanneer bewoners waarnemen dat tegen onwenselijk gedrag wordt opgetreden en dat bewoners zich aan de regels houden, legt dat een basis voor het ontstaan van gemeenschappelijke normen en waarden. Wanneer bewoners elkaar vervolgens op het naleven van deze normen aanspreken, ontstaat er een begin van sociale controle. Een *zero-tolerance*-beleid is niet nodig, als de handhaving maar consistent en integraal is. Dat wil zeggen dat toezichthouders, politie, corporaties en andere partners, onder regie van de gemeente hun handhavende activiteiten afstemmen en tolerantiegrenzen stellen. Daarvoor moeten de handhavers natuurlijk wel voldoende zijn toegerust om de ambities waar te kunnen maken.

Betrek burgers bij veiligheid

Involed van bewoners op het veiligheidsbeleid is een tweede voorwaarde. Door bewoners te betrekken bij het veiligheidsbeleid krijgen professionals een beter inzicht in hun wensen en behoeften. Ook leren burgers zo wat er allemaal gebeurt op het gebied van handhaving. En dat is vaak meer dan gedacht! Bekendheid met het handhavingsbeleid leidt tot meer begrip en meer vertrouwen in de overheid, en de bereidheid zich actief in te zetten.

In het verlengde hiervan zijn investeringen in zelfredzaamheid van burgers en preventie van groot belang. In kwetsbare wijken zijn groepen bewoners onvoldoende toegerust om hun weg in de samenleving te vinden. Bewoners zijn dan niet in staat zichzelf op adequate wijze te redden. Door ondersteuning bij het verwerven van vaardigheden, bij de opvoeding en in het onderwijs, kan de overheid bewoners in staat stellen sociaal kapitaal op te bouwen. Bovendien wordt met deze maatregelen het risico verkleind dat mensen terugvallen in overlastgevend of crimineel gedrag.

Ten slotte is het aan te bevelen om te investeren in het sociale netwerk van een buurt en in voorzieningen die ontmoetingen tussen bewoners mogelijk maken. Sociale relaties kunnen veiligheidsgevoelens versterken. In buurten waar het bevolkingsverloop groot is, bijvoorbeeld omdat welgestelde bewoners wegtrekken terwijl hun plaats wordt ingenomen door kansarme huishoudens, voelen bewoners zich duidelijk onveiliger. Daar is een actieve overheid nodig, die inzet op het versterken van de sociale cohesie.

Een nieuwe uitdaging in het veiligheidsbeleid

Gemeenten zijn erin geslaagd criminaliteit en overlast fors terug te dringen en burgers voelen zich ook veiliger. Verreweg de meeste bewoners zijn tevreden over hun woonbuurt. In een groot aantal buurten voelen bewoners zich echter onveiliger dan op grond van de cijfers zou mogen worden verwacht. Gemeenten staan voor de uitdaging om ook deze bewoners hun gevoel voor veiligheid terug te geven. Daarvoor zullen, naast de traditionele maatregelen in de fysieke omgeving, nieuwe wegen moeten worden gezocht. Dat is mogelijk, maar vraagt om een overheid die lokaal is verankerd, die regie neemt, partijen samenbrengt, bewoners activeert en doelgericht opereert: de Nederlandse gemeenten zijn er klaar voor!

2.1 Betrokkenheid in de buurt

Hans Schmeets, CBS

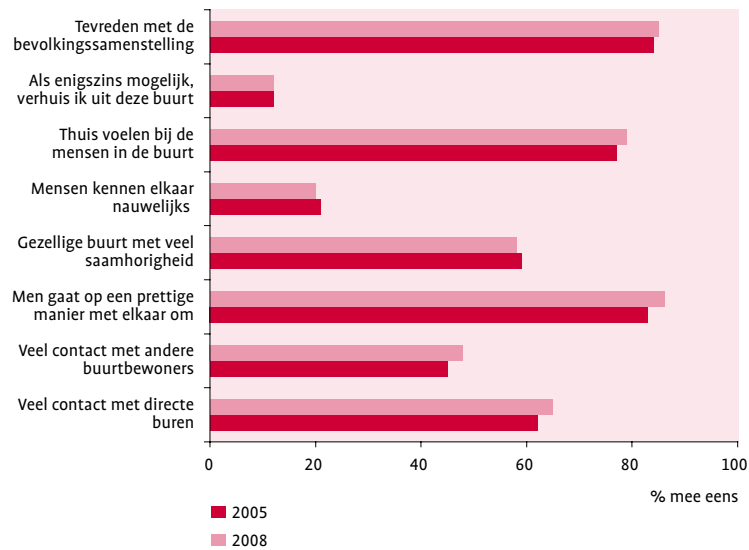
Buurtbetrokkenheid het grootst in Dinkelland en Tubbergen

Er is volop sociaal leven in de directe woonomgeving. Bijna driekwart van de bevolking onderhoudt veel contact met de burens en bijna de helft heeft contact met buurtbewoners. Hieruit blijkt een grote saamhorigheid. Een meerderheid zegt in een gezellige buurt te wonen, een overgrote meerderheid vindt zelfs dat in de buurt iedereen prettig met elkaar omgaat en voelt zich thuis in de buurt. Deze saamhorigheid is in de periode 2005-2008 licht toegenomen. Dat geldt vooral voor de contacten met de directe burens en andere buurtbewoners en voor de mening dat mensen in de buurt graag met elkaar omgaan. (hiervoor is een stijging te zien is van zo'n 3 procentpunt).

Voor buurtbetrokkenheid is een samengestelde indicator ontwikkeld. Deze is gebaseerd op acht stellingen over de woonbuurt, met antwoordmogelijkheden van 'helemaal mee oneens' (score 0) tot 'helemaal mee eens' (score 4). De

score van deze indicator varieert dus van geen enkele betrokkenheid (score 0) tot maximale betrokkenheid (score 32). De gemiddelde score over de periode 2005-2008 is 22.

Figuur 2.1: Betrokkenheid bij de buurt, 2005-2008

Bron: VeiligheidsMonitor Rijk (VMR)

De score op de buurtbetrokkenheid varieert in de periode 2005-2008 van 19 in Spijkenisse tot 25 in Dinkelland en Tubbergen. In Groningen en Kerkrade is de buurtbetrokkenheid gering.

Er is een duidelijk verband tussen de buurtbetrokkenheid en de concentratie niet-westerse allochtonen: in gemeenten met lage concentraties niet-westerse allochtonen is over het algemeen de buurtbetrokkenheid sterker. De score op de buurtbetrokkenheid in de gemeenten is voor meer dan de helft af te leiden uit de concentratie niet-westerse allochtonen.¹ Zo is in de sterkst gekleurde gemeenten – Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage – de buurtbetrokkenheid relatief laag. Er is een aantal uitzonderingen. In Kerkrade, Uithoorn en Groningen is minder dan 10 procent van de inwoners van niet-westerse allochtone herkomst, toch is hier de buurtbetrokkenheid laag. Er zijn echter bijna geen gemeenten

¹ ($R^2 = 0,54$)

met een substantieel aandeel niet-westerse allochtonen en een bovengemiddelde betrokkenheid in de buurt.

2.2 Drugsdelicten en onveiligheidsgevoelens

Leanne Houben, CBS

Helft van de drugsdelicten gerelateerd aan cannabis

In de meeste landen van de Europese Unie is cannabis de drug die het vaakst een rol speelt bij drugsdelicten. In achttien EU-landen zijn in 2006 in totaal 937 duizend delicten gemeld. Hiervan was 58 procent gerelateerd aan cannabis. In Nederland was dit percentage 47,5 (EWDD, 2008).

In 2006 gaven 71 miljoen Europese volwassenen (22 procent) aan ooit cannabis te hebben gebruikt. In Nederland is dit 23,8 procent. Meer dan 12 miljoen Europeanen (4 procent) hebben in de maand voorafgaand aan het onderzoek drugs gebruikt. In Nederland is dat 5,8 procent. Cannabis is de meest gebruikte drug (4,8 procent), gevolgd door XTC (0,4 procent), cocaïne (0,3 procent), heroïne (0,2 procent) en amfetamine (0,1 procent).

Drugsbeleid

Sinds de invoering van de *Opiumwet* in 1986 zijn in Nederland alle vormen van handel, gebruik en bezit van harddrugs strikt verboden. De verkoop van softdrugs in coffeeshops wordt onder bepaalde voorwaarden gedoogd. Zo mag een coffeeshop maximaal 500 gram cannabis op voorraad hebben, de klant moet tenminste 18 jaar zijn en mag niet meer dan 5 gram cannabis kopen. Alle overige handelingen zoals teelt van meer dan vijf planten, vervoer, grootschalige handel, import en export worden niet gedoogd en zijn dus illegaal (Trimbos, 2008). In de omringende landen is het cannabisbeleid veel strenger. Dit leidt ertoe dat met name grensgemeenten veel overlast ondervinden van buitenlandse softdrugstoeristen en drugsrunners (Delaere, 2008). Deze gemeenten willen iets aan deze drugsoverlast doen. Roosendaal en Bergen op Zoom hebben al besloten alle coffeeshops in hun gemeente te sluiten. Maastricht en Eindhoven zijn er voorstander van om alle softdrugsactiviteiten te reguleren. Op die manier is er meer controle op de hele softdrugsketen en kan de overlast afnemen (Burgemeesters, 2008).

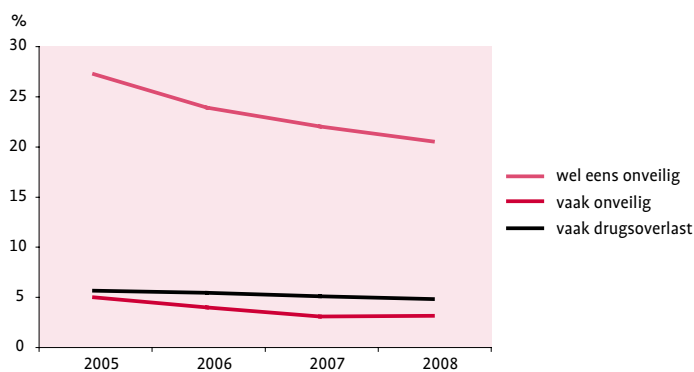
Handel in en gebruik van drugs kan leiden tot criminaliteit, slachtofferschap en tot overlast in de woonbuurt, waardoor de buurtbewoners zich onveiliger kunnen gaan voelen. Aangezien lang niet alle voorvallen aan de politie worden gemeld, bieden enquêtes een objectieve mogelijkheid om vast te stellen hoe de bewoners denken over onder andere drugsoverlast en onveiligheid. Ook geven deze enquêtes inzicht in verschillen in veiligheidsbeleving van de diverse bevolkingsgroepen. Gegevens over drugsoverlast en onveiligheidsgevoelens in de eigen woonbuurt zijn opgenomen in de VeiligheidsMonitor Rijk (VMR), een enquête van het CBS en de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Justitie. De resultaten worden per politieregio gepubliceerd.

Onveiligheidsgevoelens en drugsoverlast het grootst in Amsterdam-Amstelland

De onveiligheidsgevoelens en de drugsoverlast zijn in 2008 afgenomen ten opzichte van 2005. In 2008 gaf volgens de VMR 4,6 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder aan vaak last te hebben van drugsoverlast in hun woonbuurt. In 2005 was dit nog 5,4 procent.

Nederlanders zijn zich de afgelopen jaren veiliger gaan voelen. Gaf in 2005 nog 27,0 procent van de Nederlanders aan zich wel eens onveilig te voelen, in 2008 is dit 20,3 procent. Drie procent van de mensen voelde zich in 2008 vaak onveilig. In 2005 was dit nog 4,8 procent (figuur 2.2).

Figuur 2.2: Drugsoverlast en onveiligheidsgevoelens in Nederland, 2005-2008

Bron: VMR

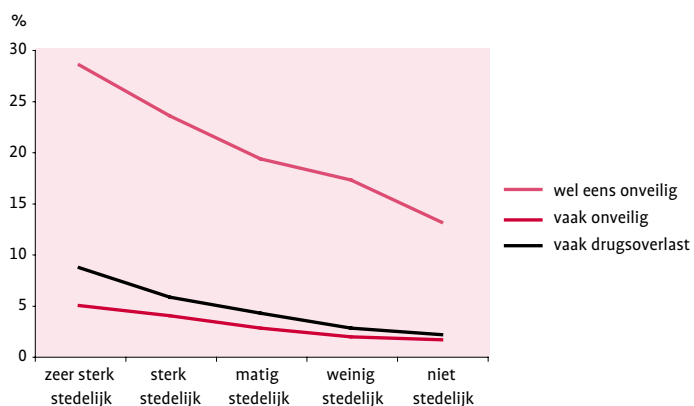
Er is een duidelijke samenhang tussen onveiligheidsgevoelens en de ervaren drugsoverlast. Van alle personen die tussen 2005 en 2008 vaak drugsoverlast

ondervonden, voelde zich 52,4 procent wel eens onveilig, 18,2 procent voelde zich zelfs vaak onveilig. Van de personen die in deze periode nooit of bijna nooit overlast van drugs hebben gehad, voelde zich slechts 19,7 procent wel eens onveilig en 2,5 procent vaak onveilig.

Meeste drugsoverlast in stedelijke gebieden

Er is een sterk verband tussen de mate van *stedelijkheid* en het aantal mensen dat zich onveilig voelt of last heeft van drugsoverlast. Hoe stedelijker de woonbuurt, hoe meer mensen zich wel eens of vaak onveilig voelen en hoe vaker ze drugsoverlast rapporteren. In 2008 geeft 8,5 procent van de inwoners uit zeer sterk stedelijke buurten aan vaak drugsoverlast te ondervinden. In de niet-stedelijke buurten is dit 2,0 procent. Bewoners van zeer sterk stedelijke buurten voelen zich ook vaker onveilig: 28,4 procent voelt zich wel eens onveilig, 4,8 procent voelt zich vaak onveilig. In de niet-stedelijke buurten zijn deze percentages 13,0 procent en 1,5 procent (figuur 2.3).

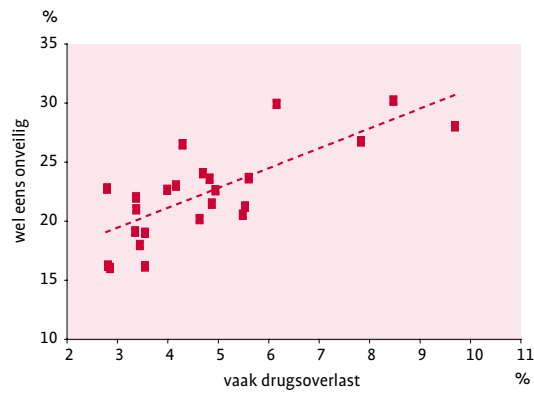
Figuur 2.3: Drugsoverlast en onveiligheidsgevoelens naar stedelijkheid, 2008

Bron: VMR

De verschillen zijn ook zichtbaar op het niveau van de politieregio. In figuur 2.4 is per politieregio aangegeven hoeveel procent van de bevolking zich wel eens onveilig voelt en hoeveel procent vaak drugsoverlast ervaart.

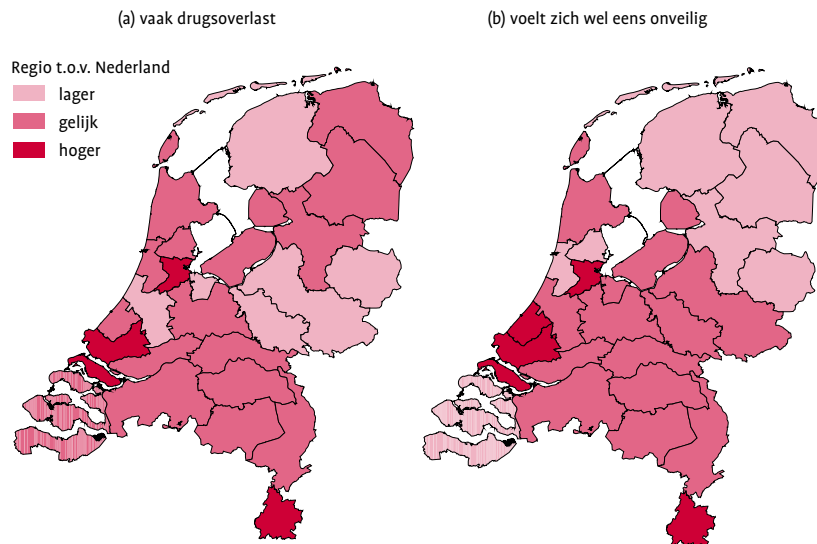
Figuur 2.4: Samenhang drugsoverlast en onveiligheidsgevoelens in politieregio's, 2005-2008

Bron: VMR

In de politieregio Friesland voelt 19,1 procent van de bewoners zich wel eens onveilig en heeft 3,4 procent vaak last van drugsoverlast. In de politieregio Amsterdam-Amstelland is dat met 26,7 en 7,8 procent veel meer.

Figuur 2.5: Drugsoverlast en onveiligheidsgevoelens per politieregio, 2008

Bron: VMR

De onveiligheidsgevoelens en ervaren drugsoverlast verschillen per politieregio. In de figuren 2.5a en 2.5b staan deze gegevens voor 2008 vermeld, hierbij is aangegeven hoe ze zich verhouden tot het landelijk gemiddelde.

In de politieregio's Friesland en Twente zijn de ervaren drugsoverlast en het onveiligheidsgevoel lager dan het landelijke gemiddelde. In de politieregio's Limburg-Zuid, Rotterdam-Rijnmond en Amsterdam-Amstelland liggen beide indicatoren boven het landelijk gemiddelde. In een aantal regio's, waaronder Drenthe, Kennemerland en Zeeland, is de drugsoverlast gelijk aan het landelijk gemiddelde, terwijl de onveiligheidsgevoelens onder het landelijk gemiddelde liggen.

2.3 Geregisteerde drugscriminaliteit

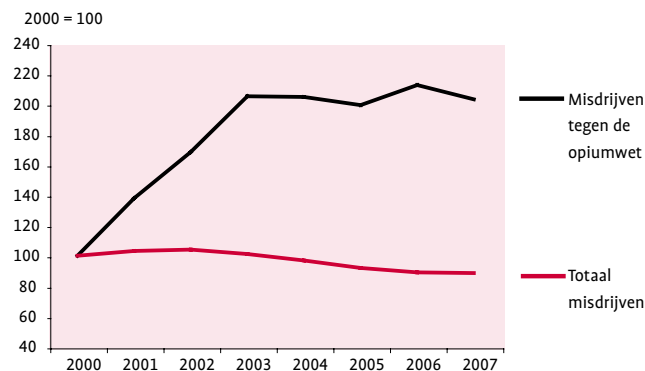
Harry Eggen, CBS

De omvang en de ontwikkeling van de *geregisteerde drugscriminaliteit* in Nederland legt het CBS vast in de Politiestatistiek. De drugsdelicten die deze statistiek waarneemt zijn 'slachtofferloze' delicten. Deze delicten komen niet voor in slachtofferenquêtes zoals de VMR.

Toename drugsdelicten

De politie registreerde in 2007 ruim 1,2 miljoen *misdrijven*, waaronder meer dan 15 duizend drugsdelicten. Er zijn sinds 2000 twee tegengestelde ontwikkelingen

Figuur 2.6: Door de politie geregisteerde misdrijven per 100 duizend inwoners 12-79 jaar (indexcijfers: 2000=100), 2001-2007

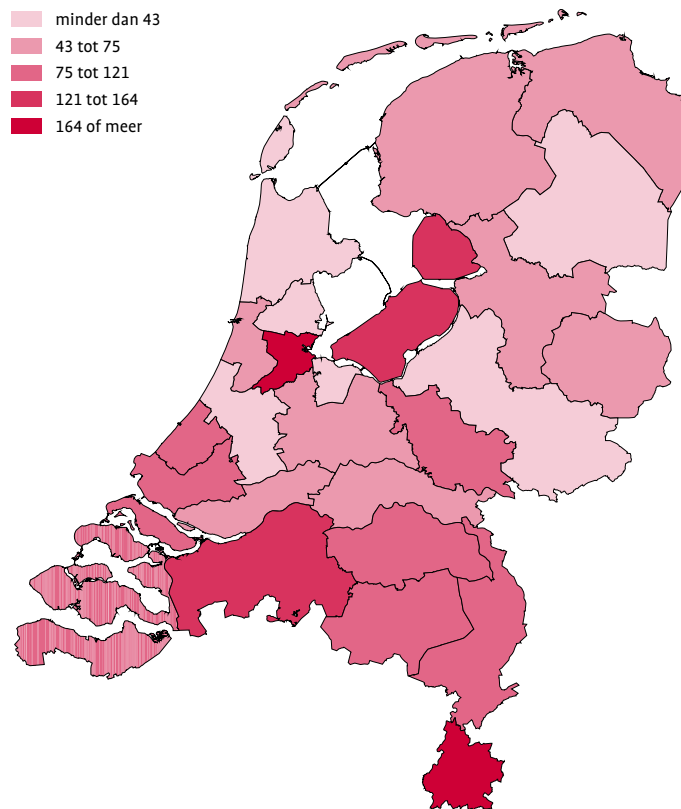
Bron: CBS

gaande. Het aantal geregistreerde drugsdelicten is sinds 2000 verdubbeld, in dat jaar registreerde de politie er nog 7 500. De totale geregistreerde criminaliteit is sinds 2000 echter met bijna 10 procent gedaald. Dit betekent dat het aandeel drugsdelicten is toegenomen. In 2000 was een op de tweehonderd geregistreerde delicten een drugdelict, in 2007 een op de honderd delicten (figuur 2.6).

Drugscriminaliteit het hoogst in Amsterdam-Amstelland

De politie registreerde in 2007 in heel Nederland 117 drugsdelicten per 100 duizend inwoners van 12-79 jaar. De regio Amsterdam-Amstelland heeft veruit de hoogst geregistreerde drugscriminaliteit. Per 100 duizend inwoners registreerde de politie maar liefst 397 drugsdelicten. De regio Limburg-Zuid volgt op ruime afstand, maar zit met 270 drugsdelicten per 100 duizend inwoners nog ver boven

Figuur 2.7: Geregistreerde misdrijven tegen de Opiumwet per 100 duizend inwoners 12-79 jaar, 2007

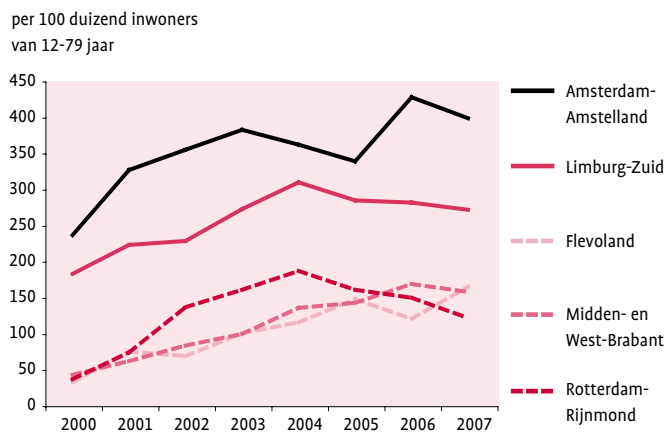

Bron: CBS

het landelijk gemiddelde. Dit is in lijn met de gerapporteerde onveiligheidsgevoelens en drugsoverlast, eerder in dit hoofdstuk. De inwoners van deze twee regio's voelen zich vaker wel eens onveilig dan in de rest van Nederland, daarnaast ervaren ze ook vaker drugsoverlast. In de regio's Friesland en Twente is de geregistreerde drugscriminaliteit fors lager dan het landelijk gemiddelde. In deze regio's voelen inwoners zich veiliger en zij ervaren minder drugsoverlast dan gemiddeld. In de regio Hollands-Midden zijn met 30 per 100 duizend inwoners de minste drugs-misdrijven geregistreerd.

Met uitzondering van de regio Zaanstreek-Waterland is in alle regio's de geregistreerde drugscriminaliteit toegenomen in de periode 2000-2007. Figuur 2.8 illustreert de ontwikkeling van de geregistreerde drugscriminaliteit in de periode 2000-2007 voor de vijf regio's die de hoogste cijfers registreren. In Rotterdam-Rijnmond en Limburg-Zuid stijgt de geregistreerde drugscriminaliteit tot 2005, daarna neemt het af. De geregistreerde drugscriminaliteit in Flevoland is in de periode 2000-2007 meer dan vervijfvoudigd.

Figuur 2.8: Geregistreerde misdrijven tegen de Opiumwet naar enige politieregio's, 2000-2007

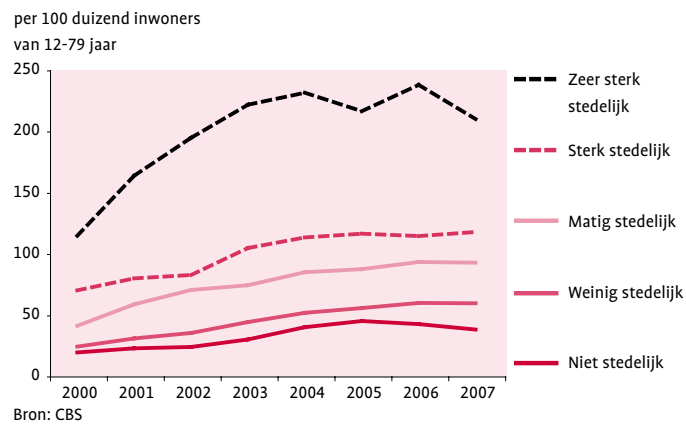
Bron: CBS

Drugscriminaliteit stabiliseert in zeer sterk stedelijke gebieden

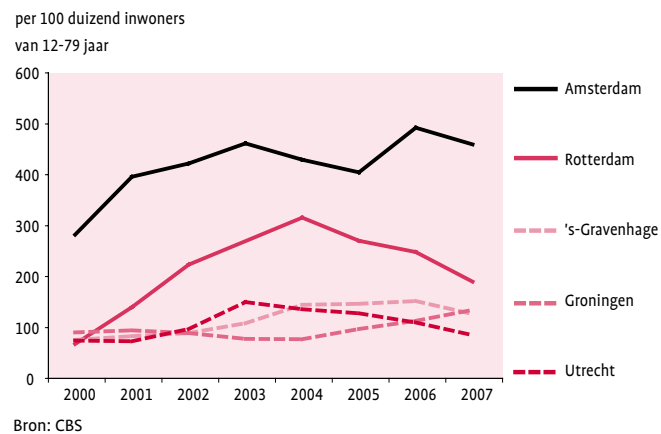
Naarmate de stedelijkheid van gemeenten toeneemt, stijgt ook de geregistreerde drugscriminaliteit. In *zeer sterk stedelijke* gemeenten zijn in 2007 naar verhouding bijna twee keer zoveel drugs misdrijven geregistreerd als in *sterk stedelijke* gemeen-

ten en bijna zes keer zoveel als in *niet-stedelijke* gemeenten. In de zeer sterk en niet-stedelijke gemeenten lijkt de geregistreerde drugscriminaliteit sinds 2004 te stabiliseren. In de overige categorieën gemeenten stijgt de geregistreerde drugs-criminaliteit in diezelfde periode licht.

Figuur 2.9: Geregistreerde misdrijven tegen de Opiumwet naar stedelijkheid, 2000-2007

Figuur 2.10: Geregistreerde misdrijven tegen de Opiumwet naar enige zeer sterk stedelijke gemeenten, 2000-2007

Meeste drugsmisdrijven in Amsterdam

Bijna een derde van alle geregistreerde misdrijven tegen de Opiumwet is in 2007 gepleegd in Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht en Groningen. Koploper is Amsterdam met 2 829 geregistreerde drugsmisdrijven, op ruime afstand gevolgd door Rotterdam (892), 's-Gravenhage (472), Groningen (203) en Utrecht (195). Per gemeente verschilt de ontwikkeling van de geregistreerde drugscriminaliteit. In Amsterdam en 's-Gravenhage neemt in de periode 2000-2006 de drugscriminaliteit geleidelijk toe, met een daling in 2007. In Rotterdam stijgt het tot 2004 sterk, maar daarna zet een daling in. Ook in Utrecht stijgt het aanvankelijk, maar hier zet de daling al na 2003 in. In Groningen neemt tot 2004 het aantal geregistreerde drugsmisdrijven af, maar daarna neemt het toe.

3 Woningmarkt

Betaalbaarheid van het wonen

Freya Mostert en Petra Bassie, VNG

Afname van de betaalbaarheid voor zowel huurders als kopers

Na de Tweede Wereldoorlog ging het vooral om bouwen. Iedereen moest een dak boven het hoofd en inwonen tot je 'een eigen huis' kon betrekken was gewoon. Anno 2009 is de administratieve levensduur van veel van deze woningen voorbij. De welvaart is gestegen, de huishoudportemonnee onvergelijkbaar. Meer vrouwen zijn gaan werken, we hebben meer vrije tijd en we stellen steeds hogere eisen aan onze woning en omgeving. Tussen 1995 en 2006 nam, mede door het achterblijven van de woningbouwproductie, het aantal betaalbare woningen af en nam de concurrentie tussen huurders en kopers om huizen toe. We zien nu scherp dat de woningmarkt in meerdere markten (en regio's) uiteenvalt. De kloof tussen deze markten wordt steeds groter, allereerst tussen de huurmarkt en de koopmarkt. Sprekend over betaalbaarheid van wonen zijn verschillen van betaalbaarheid voor de consument tussen de huur- en de koopmarkt van belang. Daarbij is de strategische rol van de starters op de koopmarkt cruciaal, omdat zij een brugfunctie kunnen vervullen. Hoe ontwikkelt de betaalbaarheid zich voor hen en welke rol kunnen Rijk en gemeenten daarin vervullen?

De feiten

In de periode 2002-2006 is het *besteedbaar inkomen* van huurders gedaald en dat van kopers licht gestegen. Wij baseren dit essay op de studie van het OTB naar woonuitgaven. (Haffner et al, 2008). In 2006 was het gemiddelde besteedbaar huishoudeninkomen van huurders 20 600 euro en van kopers 36 800 euro. Een daling van 500 euro bij huurders en een stijging van 100 euro bij kopers ten opzichte van 2002. Ondanks lagere netto vaste woonuitgaven en lagere totale woonuitgaven zijn de woonquotes (aandeel woonuitgaven in besteedbaar huishoudeninkomen) in de huursector als gevolg van het lager inkomen hoger dan in de koopsector. De totale woonuitgaven nemen in de huursector toe met 19 procent. Met name door een stijging van de bijkomende woninguitgaven voor gas, licht en elektra (een derde de stijging). Ook in de koopsector is dit een van de belangrijke factoren voor de stijging van de woonkosten. Reden temeer om in de toekomst

als overheid in te zetten op duurzaamheid van woningen met name in het huursegment en stimulerende maatregelen te treffen voor eigenaar bewoners om te kunnen besparen op deze kosten.

In de huursector is in 2006 de gemiddelde huurquote 24 procent (de huurquote bestaat uit deel van het huishoudeninkomen dat opgaat aan huurlasten). 35 procent van de huurders heeft echter een huurquote boven de 26 procent. 75 procent van deze huurders met een hoge woonquote bestaat uit alleenstaanden. Vooral voor de oudere huurders zal de hogere huurquote lange tijd blijven drukken op het besteedbaar inkomen. Bij de kopers zijn het vooral de recente kopers (starters en doorstromers), en binnen deze doelgroep vooral de starters die hoge woonuitgaven hebben. De koopquote voor starters is 23 procent en voor doorstromers 20 procent. De gemiddelde koopquote voor alle kopers is 16,1 procent. Het aantal huishoudens in het koopsegment nam tussen 2002-2006 toe met ruim 200 duizend. Per saldo bestond deze toename voornamelijk uit voormalige huurders die binnen de aandachtsgroep voor het rijksbeleid vielen. Jongeren binnen deze groep van instromers kennen een hoge koopquote, te weten meer dan 40 procent. Oudere instromers hebben een koopquote van nog geen 12 procent.

Starters op de koopmarkt en doorstroming op de woningmarkt

Voor het koopsegment van de woningmarkt zijn twee factoren belangrijk voor betaalbaarheid. Dit zijn 'loan-to-income' (verhouding lening/hypotheek en inkomen) en 'loan-to-value' (verhouding lening/hypotheek en waarde onderpand). Hoge prijzen leiden tot hoge hypotheeklasten en hierbij zijn starters op de koopmarkt het meest kwetsbaar. Vaak hebben starters wel een (boven)gemiddeld inkomen, maar hebben zij nog weinig eigen vermogen opgebouwd. Bij de koopstarters heeft 42 procent van de huishoudens een inkomen tot anderhalf keer modaal. Bij de doorstromers is dat 26 procent. Meer dan de helft van de koopstarters zit boven de 1,5 keer modaal.

De gemiddelde loan-to-value van huiseigenaren bedraagt volgens het OTB-onderzoek 52 procent. Bij koopstarters ligt dat percentage op 90 procent. Starters hebben vaker een volledige financiering nodig. Behalve de koopsom hebben ze ook de bijkomende kosten te financieren. Doorstromers hebben vaak een overwaarde op hun woning die ze kunnen meenemen. De gemiddelde loan-to-income is bijna gelijk voor koopstarters (3,8) en doorstromers (3,6). Deze verhoudingen passen binnen de vuistregel van de in 2007 aangepaste gedragscode hypothecaire financiering die stelt dat ongeveer 4,5 maal het inkomen kan wor-

den geleend. De verschillen in de financiële positie van starters en doorstromers liggen vooral in de verhouding tussen lening en *woningwaarde* en het aandeel aankopen van woningen met Nationale Hypotheek Garantie (NHG). Ongeveer 45 procent van de starters en 23 procent van de doorstromers financiert een lening onder NHG.

In 2005 waren ruim een miljoen huishoudens op zoek naar een woning. Meer dan de helft (53 procent) slaagde daar niet in. 300 duizend huishoudens slaagden er niet in om een huurwoning te vinden. In dezelfde periode wilden 155 duizend huurders een woning kopen, maar slaagden 70 duizend huurders daar niet in. Als zij deze overstap wel hadden gemaakt waren, door het effect van de verhuisketen, tussen de 70 duizend en 140 duizend huurwoningen beschikbaar gekomen. Dit zou een substantieel effect hebben op de doorstroom in de huursector.

De woningmarkt en de economische crisis

Het verruimen van een betaalbaar aanbod in de koopsector voor starters die de huursector willen verlaten kan een grote doorstroom ontketenen. Op dit moment is er met name in de huursector sprake van een vraagoverschot. Het tekort in de koopsector is significant minder blijkt uit onderzoek van OTB. Op dit moment dalen de koopprijzen op de woningmarkt door de economische crisis. De macht van de consument kan daardoor toenemen. Vooral de starters op de woningmarkt hebben hiervan profijt, mits hun mogelijkheden om krediet te verkrijgen niet verder worden beperkt en hun financiële positie niet achteruit gaat. De vraag op de huurmarkt overtreft de doorstroming die starters op de koopmarkt op gang kunnen brengen, los nog van een mogelijke toename van het aantal huurders die als gevolg van de economische crisis uit de koopmarkt komen. Hierdoor kan het beroep op huurtoeslag toenemen.

De rol van de overheid op de woningmarkt nu en in de toekomst

Door de economische crisis wint het vraagstuk van de betaalbaarheid aan urgentie. Steeds moeten we ons afvragen wie baat heeft bij overheidsbeleid en of geld terecht komt bij de groepen die het echt nodig hebben. Dit vraagt om evaluatie en herijking van het instrumentarium van het Rijk en gemeenten. Bij het nadenken over het instrumentarium om de gewenste doorstroming te bevorderen, moeten de verschillende instrumenten en hun onderlinge wisselwerking helder en zonder vooroordelen in beeld worden gebracht.

Belangrijke instrumenten van de rijksoverheid zijn de hypotheekrenteaftrek (op basis van de Rijksbegroting 2008 leverde deze een nettokostenpost voor de fiscus op van naar schatting 11 miljard euro), de huurtoeslag (2,4 miljard euro in 2008), de overdrachtsbelasting (5 miljard euro in 2008) en de convenanten voor woningbouwproductie en ruimtelijk beleid. Voorts heeft de rijksoverheid via de jaarlijkse vaststelling van de maximale stijging van de huurprijs invloed op de prijzen in de huursector. Al deze instrumenten hebben aanzienlijke invloed op de koopkracht van huishoudens en daarmee op de doorstroming op de woningmarkt (van huur naar koop en van betaalbare naar dure koop).

Vooraf over de hypotheekrenteaftrek is in de afgelopen tijd veel gesproken. In de jaren vijftig en zestig was dit een logisch instrument, vanwege de wederopbouw en het woningtekort en later in de jaren zeventig en tachtig vanwege de gewenste overgang van huurwoningen naar koopwoningen. In het licht van de huidige discussie over de betaalbaarheid van de woningmarkt en het gat tussen de huur- en de koopmarkt kent de hypotheekrenteaftrek echter ook haar critici. Het instrument zou vooral financiële ondersteuning bieden aan de zittende eigenaar bewoner, in plaats van aan de lagere- en lagere middeninkomens, en daardoor de doorstroming op de woningmarkt belemmeren. Bovendien zou de hypotheekrenteaftrek de huizenprijs kunstmatig opstuwten en koophuizen daarmee nog onbereikbaar maken voor starters. Ook is er de afgelopen jaren discussie ontstaan over de vraag in hoeverre de prijzen in de sociale woningbouw marktconform zouden moeten zijn en in hoeverre 'scheefwonen' (oftewel het wonen van huishoudens met een relatief hoog inkomen in een relatief goedkope huurwoning) een probleem is. Gerelateerd aan de prijzen op de huizenmarkt lijkt het er op het eerste gezicht op dat sprake is van niet-marktconforme tarieven. Daartegen pleit dat we te maken hebben met een overspannen huizenmarkt en de huidige prijzen daarom een twijfelachtige graadmeter zijn. Die hoge huizenprijzen zijn deels het gevolg van de schaarste aan woningen, doordat de woningbouwproductie achterblijft. De oorzaak hiervoor ligt mede in het dichtgetimmerde ruimtelijk beleid.

Op deze plaats wordt geen uitspraak gedaan over de wenselijkheid van voortzetting c.q. aanpassing van de genoemde individuele instrumenten. We kunnen er echter niet omheen dat deze instrumenten aanzienlijke invloed hebben op de koopkracht van huishoudens en daarmee onvermijdelijk een effect hebben op de betaalbaarheid van het wonen en de doorstroming op de woningmarkt. Bovendien heeft de tijd niet stilgestaan en hebben deze instrumenten inmiddels andere

(soms zelfs tegenstrijdige) effecten gekregen dan aanvankelijk was beoogd. In andere landen speelden vergelijkbare vragen en is in de praktijk voor verschillende oplossingen gekozen. Het wiel hoeft dus niet opnieuw te worden uitgevonden. Aangezien de gemeenten geen inkomensbeleid (behoren te) voeren, kijken zij verwachtingsvol naar het Rijk.

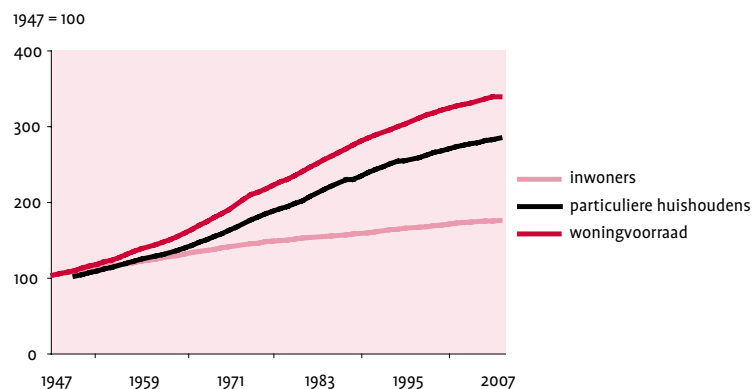
3.1 Wonen

Gelske van Daalen en Dick ter Steege, CBS

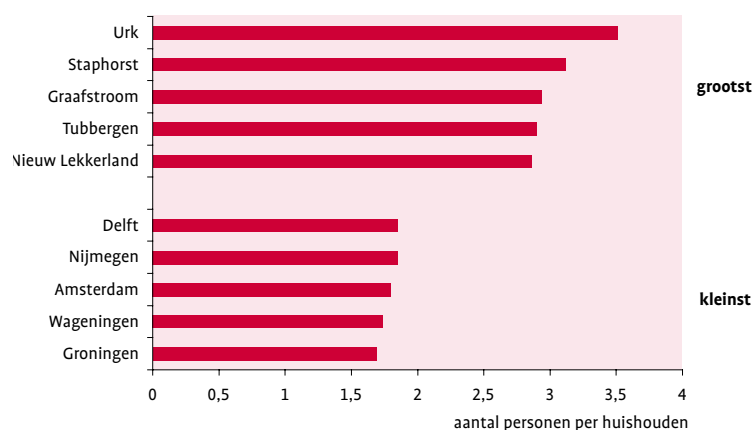
Meer vraag naar woningen door groei bevolking en afname huishoudensgrootte

Elk jaar neemt de woningvoorraad in ons land toe. Het aantal woningen passeerde in 2007 de grens van 7 miljoen en op 1 januari 2009 zijn er 7,1 miljoen woningen in Nederland. In 1947 telde ons land 2,1 miljoen woningen. De groeiende woningvoorraad hangt samen met de stijgende vraag naar woningen. Die heeft diverse oorzaken. Allereerst is de bevolking sinds de Tweede Wereldoorlog toegenomen, van ruim 9,5 miljoen inwoners in 1947 tot 16,5 miljoen inwoners op 1 januari 2009. Het aantal huishoudens is echter veel sterker toegenomen dan de bevolking (figuur 3.1). Door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens en het aantal kleine gezinnen is het gemiddeld aantal personen per huishouden gedaald van 3,93 personen in 1950 tot 2,24 personen in 2008. Omdat het aantal huishoudens stijgt, neemt de vraag naar woningen toe.

Figuur 3.1: Ontwikkeling inwoners, huishoudens en woningvoorraad, (indexcijfer: 1947=100), 1947-2007

Figuur 3.2: Top vijf van gemeenten met gemiddelde grootste en kleinste huishoudens, 1 januari 2008

Bron: CBS

De gemiddelde huishoudensgrootte verschilt aanzienlijk per gemeente. In 2008 varieert deze van 1,69 personen in Groningen tot 3,12 in Staphorst en 3,51 in Urk. In de top vijf van gemeenten met de kleinste huishoudens staan vooral typische studentensteden als Groningen, Wageningen, Nijmegen en Delft. In al deze gemeenten bestaan meer dan de helft van de huishoudens uit één persoon.

In grote en middelgrote steden en een aantal omliggende gemeenten zijn de huishoudens gemiddeld klein. In Overijssel en op de Veluwe liggen veel gemeenten met relatief grote huishoudens. De grootte en samenstelling van een huishouden beïnvloeden de vraag naar woningen. Alleenwonenden hebben vaak andere woonwensen dan huishoudens met kinderen.

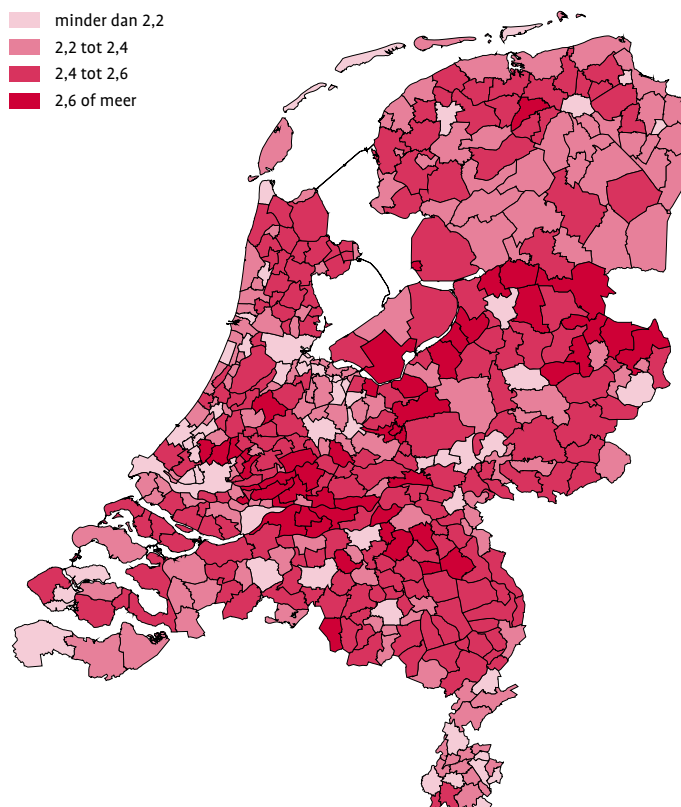
3.2 Bouwen

Afbraak in Rotterdam groot

De omvang van de woningvoorraad verandert door toevoeging van woningen aan de ene kant, en onttrekking van woningen aan de andere kant. De toevoegingen aan de woningvoorraad zijn voor meer dan 90 procent nieuw gebouwde woningen, meer dan driekwart van de onttrekkingen zijn afgebroken woningen.

Onttrekkingen en toevoegingen kunnen ook het gevolg zijn van bestemmingswijzigingen of verbouw. Als een bedrijfsruimte een woonbestemming

Figuur 3.3: Gemiddelde huishoudensgrootte per gemeente, 2008

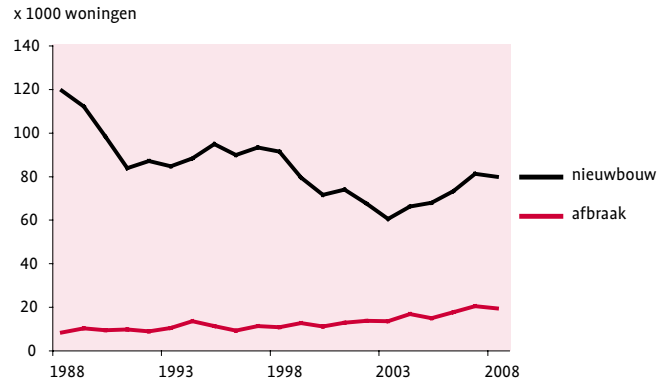
Bron: CBS

krijgt, neemt de woningvoorraad toe. Als twee woningen worden verbouwd tot één woning, neemt de woningvoorraad met één af.

De afgelopen tien jaar komen er jaarlijks tussen de 60 duizend en 80 duizend nieuwe woningen bij. In diezelfde periode zijn tussen de 10 duizend en 20 duizend woningen per jaar afgebroken. Door het verschil tussen nieuwbouw en afbraak groeide de afgelopen tien jaar de woningvoorraad met bijna 1 procent per jaar. In figuur 3.4 is te zien dat deze groei eind jaren tachtig groter was, vooral doordat er in die jaren meer woningen zijn gebouwd.

Van alle nieuwe woningen die vanaf 2000 in Nederland zijn gebouwd staat 14 procent in één van de G4. Dit is vergelijkbaar met het aandeel woningen in de woningvoorraad van 15 procent. In de G4 worden, absoluut en relatief, veel woningen

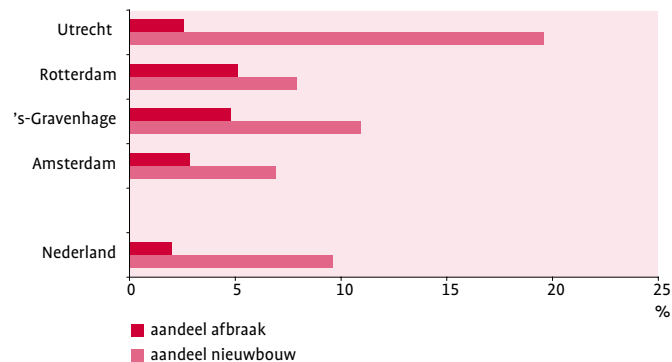
Figuur 3.4: Nieuwbouw en afbraak van woningen, 1988-2008

Bron: CBS

gesloopt. Van alle woningen die vanaf 2000 in Nederland zijn afgebroken, stond 29 procent in één van de G4. Om deze reden groeide de woningvoorraad er minder dan gemiddeld in Nederland. De gemeente Utrecht is de uitzondering. Het aandeel afgebroken woningen is in deze gemeente vergelijkbaar met het landelijke gemiddelde, maar het aandeel nieuwbouwwoningen is juist relatief hoog. Het grootste deel van deze nieuwe woningen staat in de omvangrijke nieuwbouwwijk Leidsche Rijn. Deze wijk is in 2001 ontstaan na samenvoeging van de gemeenten Vleuten-De Meern en Utrecht. In de gemeente Utrecht is sinds 2000 de woningvoorraad met 17 procent gegroeid.

Figuur 3.5: Nieuwbouw en afbraak van woningen in de periode 2000-2008 als aandeel van de woningvoorraad op 1 januari 2000

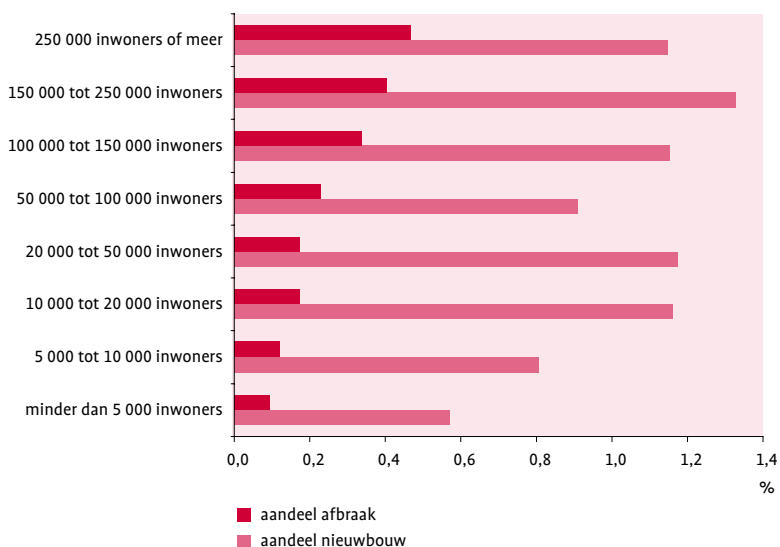

Bron: CBS

In Rotterdam is het verschil tussen nieuwbouw en sloop het kleinst. De woningvoorraad is er tussen 2000 en 2008 met slechts 3 procent toegenomen.

Over het algemeen neemt het aandeel afgebroken woningen toe met de grootte van de gemeente. Bij nieuwbouw geldt dat niet. Bij de kleinste gemeenten is dit aandeel wel lager, maar voor de overige gemeenteklassen is geen sprake van een oplopend aandeel nieuwbouwwoningen met een oplopend inwonertal.

Figuur 3.6: Nieuwbouw en afbraak van woningen als aandeel van de woningvoorraad 1 januari 2008 naar gemeentegrootte, 2008

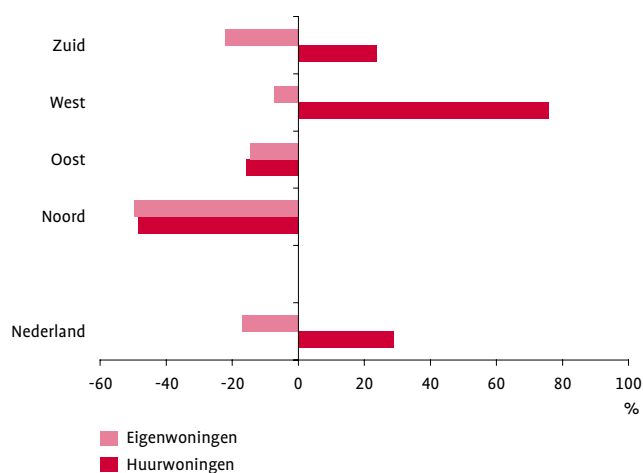
Verleende bouwvergunningen voor huurwoningen in 2009 toegenomen

In 2007 is voor 88 duizend woningen een bouwvergunning verleend. Hiervan is 73 procent bestemd voor de bouw van een koopwoning. In 2008 was het aantal vergunningen voor zowel huur- als koopwoningen gelijk aan het voorgaande jaar. In het eerste kwartaal van 2009 is voor bijna 16 duizend woningen een vergunning aangevraagd, 5 procent minder dan een jaar eerder. Het aantal vergunningen voor koopwoningen is met bijna 17 procent gedaald. Daar staat tegenover dat de aanvraag voor huurwoningen met maar liefst 29 procent is toegenomen.

De verschillen zijn erg groot per landsdeel. In de noordelijke provincies is het aantal aangevraagde vergunningen bij beide eigendomsypen met bijna 50 procent afgenomen, in Oost-Nederland met 20 procent. In West- en Zuid-Nederland

is het aantal vergunningen voor koopwoningen gedaald, voor huurwoningen is het gestegen, in West-Nederland zelfs met bijna 80 procent.

Figuur 3.7: Ontwikkeling bouwvergunningen, 1^e kwartaal 2008-1^e kwartaal 2009

Bron: CBS

Nederland bestaat uit steeds meer koopwoningen

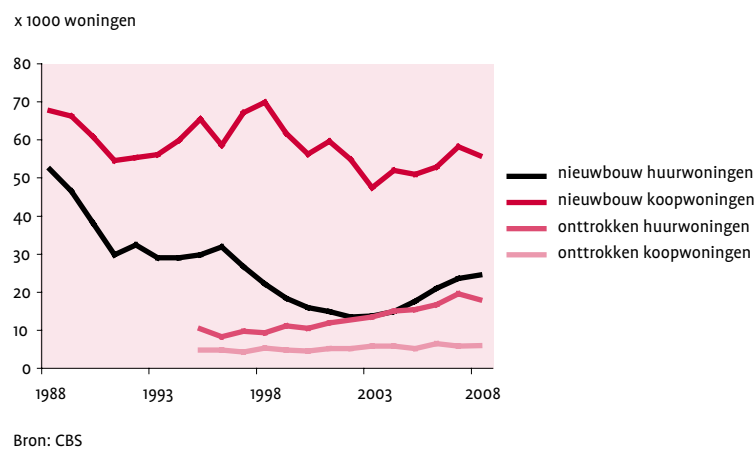
De woningvoorraad neemt toe, maar verandert ook van samenstelling. Op 1 januari 2007 was 53 procent van de woningen een koopwoning, 42 procent was een huurwoning. Van de overige 5 procent was niet bekend of het een huur- of een koopwoning was. In 1970 was nog maar 35 procent van de woningvoorraad een koopwoning.

De stijging van het aandeel koopwoningen heeft een aantal oorzaken. Ten eerste zijn de afgelopen tien jaar meer koopwoningen gebouwd, mede doordat de overheid het bouwen van koopwoningen heeft gestimuleerd. Meer dan driekwart van de woningen die de afgelopen tien jaar zijn gebouwd, bestaat uit koopwoningen. Twintig jaar geleden was dit nog geen 60 procent. Ten tweede: bijna driekwart van de woningen die de afgelopen tien jaar zijn onttrokken², zijn huurwoningen. Deze woningen stonden vooral in herstructureringsgebieden in de grotere steden. Tot slot heeft de rijksoverheid de woningcorporaties met enig

2 Het gaat hier om alle onttrokken woningen. Dit zijn vooral afgebroken woningen, maar daarnaast ook woningen die vanwege bestemmingswijziging of verbouw aan de woningvoorraad zijn onttrokken.

succes gestimuleerd een deel van hun huurwoningen te verkopen. De afgelopen jaren hebben de woningcorporaties per jaar gemiddeld ongeveer 15 duizend huurwoningen verkocht aan de zittende huurder of een nieuwe bewoner (Centraal Fonds Volkshuisvesting, 2008). Deze oorzaken zorgen ervoor dat de afgelopen jaren het aandeel koopwoningen steeds verder is toegenomen.

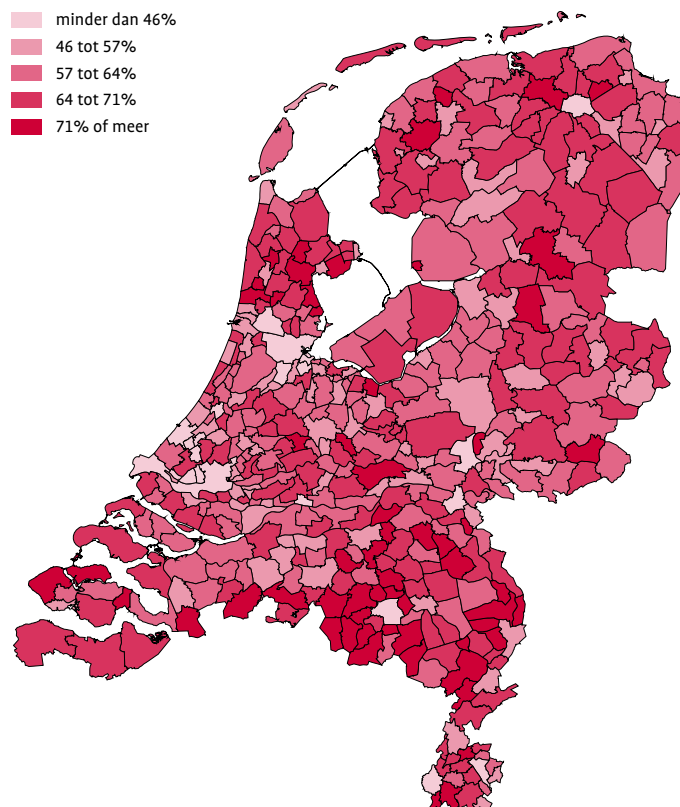
Figuur 3.8: Nieuwbouwwoningen en onttrekkingen naar eigendom, 1988-2008

In Amsterdam een op de vijf woningen een koopwoning

De verhouding tussen huur- en koopwoningen verschilt per gemeente. In Amsterdam bestaat slechts 20 procent van de woningvoorraad uit koopwoningen, in Rozendaal is dit 84 procent. Ook in Rotterdam en studentensteden als Delft en Groningen is het aandeel koopwoningen minder dan 40 procent. In figuur 3.9 valt op dat er in de steden relatief weinig koopwoningen zijn en in de kleinere, meer landelijk gelegen gemeenten relatief veel. De huurwoningen in de landelijke gebieden zijn vooral te vinden in de dorpskernen van de gemeenten. Steden kennen hetzelfde patroon: in en direct rond het centrum staan veel huurwoningen, aan de rand van de steden meer koopwoningen.

Figuur 3.9: Aandeel koopwoningen per gemeente, 2007

Bron: CBS

3.3 Prijzen

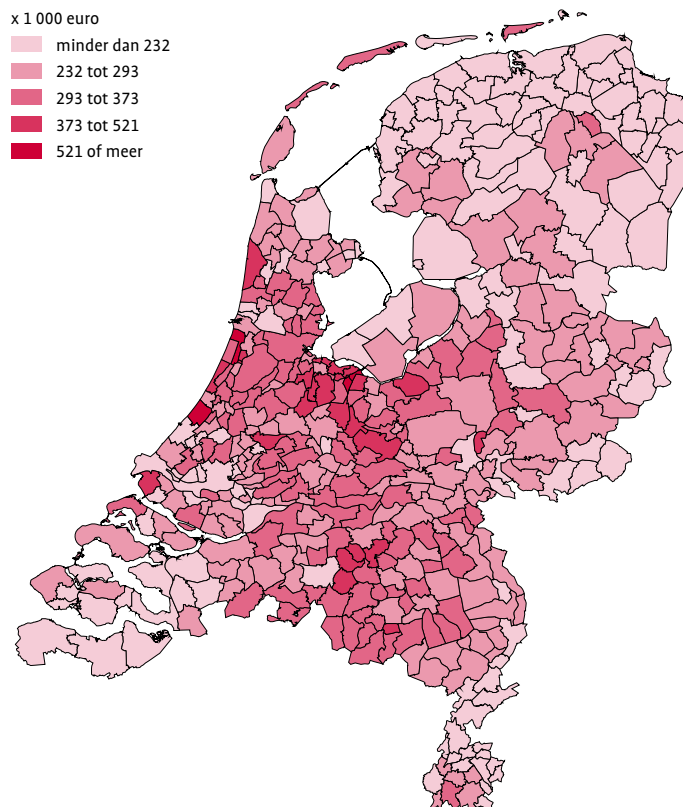
Verkoopprijzen in Reiderland het laagst

De prijzen van koopwoningen verschillen sterk per gemeente. In 2008 waren de verkoopprijzen van woningen het laagst in de gemeente Reiderland: gemiddeld 143 duizend euro per verkochte woning. Ook in andere Groningse gemeenten als Delfzijl, Pekela, Winschoten en Veendam was de verkoopprijs duidelijk lager dan het Nederlandse gemiddelde van 255 duizend euro. Laag zijn de verkoopprijzen vooral in Noordoost-Groningen, Noord-Friesland, Zeeuws-Vlaanderen en delen van Limburg. De duurste huizen staan voornamelijk in het westen van ons land

en delen van Noord-Brabant. In figuur 3.10 is dat patroon goed te zien. In Bloemendaal, Blaricum, Laren en Wassenaar is de verkoopprijs in 2008 hoger dan 600 duizend euro. De verkochte woningen in Bloemendaal zijn met een verkoopprijs van 837 duizend euro verreweg het meest prijzig.

In kleinere gemeenten wijkt de gemiddelde verkoopprijs duidelijk af van het Nederlands gemiddelde. De prijsverschillen in de gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners zijn wat minder groot. Van de grote steden zijn de woningen in Amsterdam het duurst (305 duizend euro), in Emmen het goedkoopst (181 duizend euro).

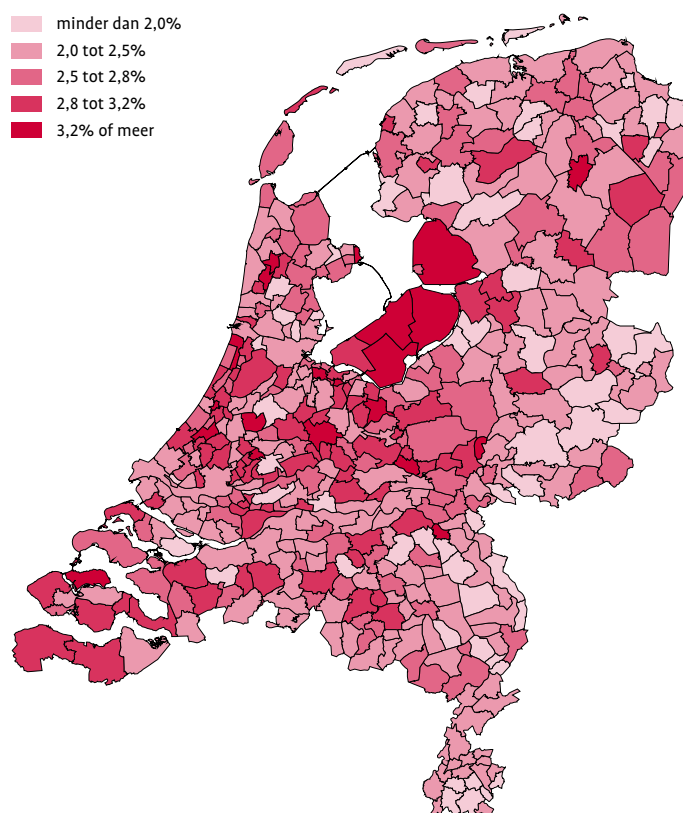
Figuur 3.10: Gemiddelde transactieprijs van verkochte woningen per gemeente, 2008

Bron: Kadaster

Het aantal verkochte woningen is in 2008 het grootst in de G4. Wordt het aantal verkochte woningen gerelateerd aan de totale woningvoorraad, dan staat Flevoland bovenaan. In deze provincie wisselde in 2008 meer dan 3 procent van de woningvoorraad van eigenaar. Het gemiddelde voor heel Nederland is 2,6 procent. In delen van Zuid-Limburg, de Achterhoek en Twente is minder dan 2 procent van de woningvoorraad verkocht. (Lokale) vraag en aanbod bepalen de hoogte van het aandeel. Daarnaast beïnvloedt ook het aandeel koopwoningen de hoeveelheid transacties. In Amsterdam is maar 20 procent van de woningvoorraad een koopwoning. Het aandeel transacties van koopwoningen is er op basis van de totale woningvoorraad niet meer dan gemiddeld, gerelateerd aan het aantal koopwoningen is dit aandeel hoog.

Figuur 3.11: Verkochte woningen als aandeel van de totale woningvoorraad op 1 januari 2008

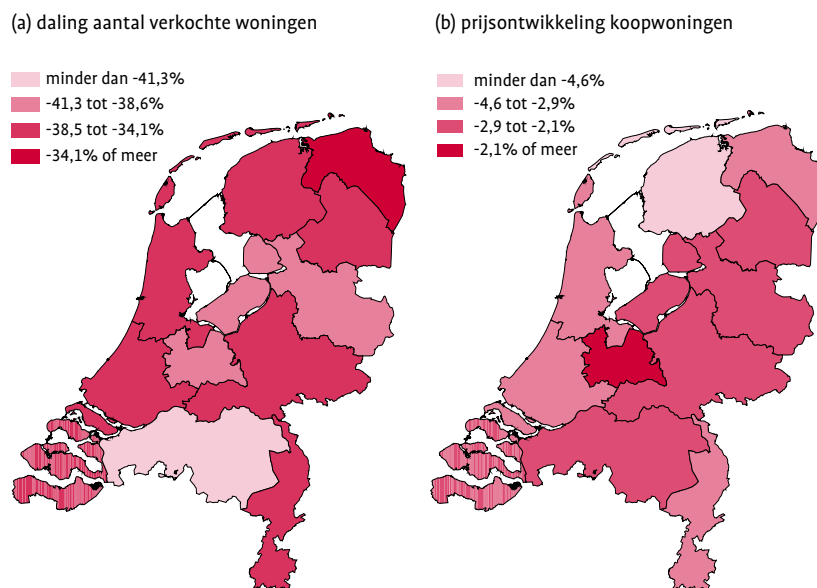

Verkoop van woningen daalt

In de periode 2001-2007 zijn jaarlijks tussen 190 en 210 duizend bestaande woningen verkocht. Onder invloed van de economische crisis is dit aantal in 2008 gedaald naar 182 duizend. De daling is ingezet in het laatste kwartaal van 2008. Ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2007 is het aantal verkochte woningen met ruim 17 procent afgenomen. In de daaropvolgende kwartalen zette deze daling in een versneld tempo door. Ten opzichte van een jaar eerder is de verkoop van het aantal woningen in het eerste kwartaal van 2009 met ruim 33 procent gedaald, in het tweede kwartaal met 37 procent.

In Friesland zijn de effecten van de crisis het meest voelbaar. Het aantal verkochte woningen is 38 procent lager dan een jaar eerder. Ook de verkoopprijs van woningen is fors gedaald. In het eerste kwartaal van 2009 kost een (bestaande) woning in deze provincie 3 procent minder dan in hetzelfde kwartaal van 2008, in het tweede kwartaal zelfs 4,7 procent. In het eerste kwartaal van 2009 zijn in de overige provincies de prijzen ook gedaald, met uitzondering van Utrecht, Zeeland en Noord-Holland. In het tweede kwartaal van 2009 daalden in iedere provincie de verkoopprijzen.

Figuur 3.12: Ontwikkelingen op woningmarkt 2^e kwartaal 2008-2^e kwartaal 2009

Bron: CBS/Kadaster

3.4 Woninggebruik

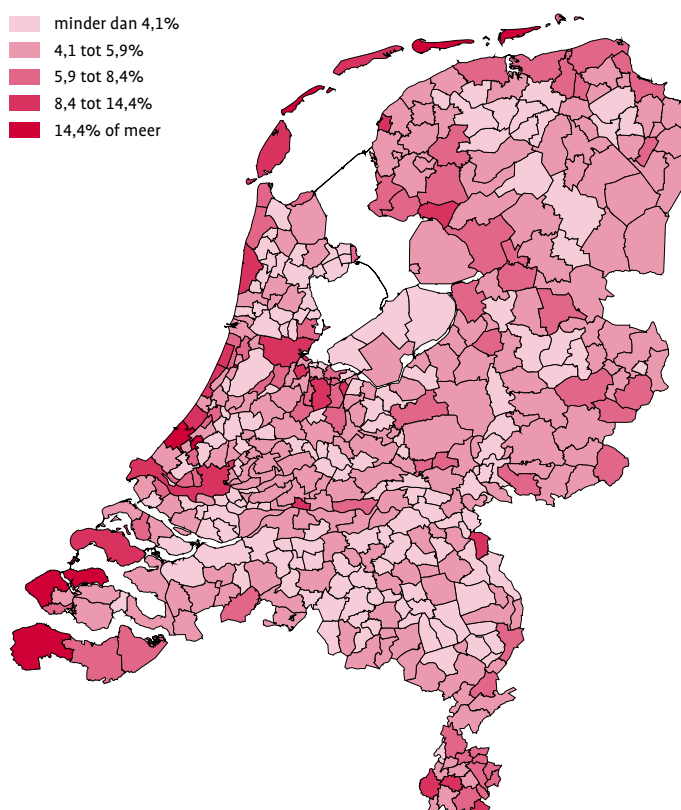
In Sluis de meeste niet-bewoonde woningen

De meeste woningen in Nederland worden gebruikt als 'hoofdverblijfplaats'. De bewoners van deze woningen wonen er het grootste deel van het jaar en staan bij de gemeente ingeschreven. Maar niet alle woningen zijn bewoond. Op 1 januari 2008 is van 5,7 procent van de woningen geen bewoner bekend. Deze woningen staan niet allemaal leeg. Er kan een bedrijf in zijn gevestigd of de woningen worden tijdelijk bewoond. Echter, voor al deze woningen geldt dat er bij de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA) niemand staat ingeschreven op het adres van de woning.

Veel van deze woningen zijn te vinden in kustgemeenten. In Sluis in Zeeuws-Vlaanderen is zelfs van bijna 22 procent van de woningen de bewoner niet bekend. Hoog is ook het aandeel niet-officieel bewoonde woningen in andere Zeeuwse gemeenten, op de Waddeneilanden en in badplaatsen als Zandvoort en Bergen. Een deel van deze woningen wordt gebruikt voor vakantieoelinden, bevolkingskrimp kan ook een oorzaak zijn van leegstand.

Ook in Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage staan relatief veel woningen waarvan de bewoner niet bekend is. Soms is sprake van tijdelijke bewoning, bijvoorbeeld door toeristen of door buitenlanders die vanwege hun werk tijdelijk in Nederland verblijven. Bewoners die maar kort, dat wil zeggen minder dan vier maanden in een half jaar, op een adres wonen, zijn niet verplicht zich in te schrijven bij de gemeente. In 's-Gravenhage geldt dit voor een deel van de diplomaten, maar ook voor buitenlanders die betrokken zijn bij organisaties zoals het Internationaal Strafhof. In de grote steden, en dan vooral in Amsterdam, zijn ook veel internationale bedrijven gevestigd. Hun buitenlandse werknemers kunnen tijdelijk in Nederland verblijven. Een andere reden dat de grote steden er hier uitspringen is dat er in de steden relatief veel woningen in het kader van herstructurering worden afgebroken. Voorafgaand aan de sloop van deze woningen staan de woningen leeg of worden tijdelijk verhuurd.

Figuur 3.13: Woningen zonder officiële bewoner als aandeel van de totale woningvoorraad, 1 januari 2008

Bron: CBS

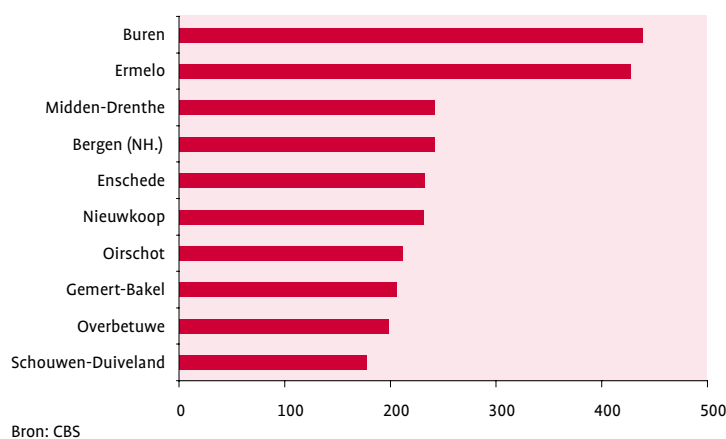
In Buren de meeste officieel bewoonde recreatiewoningen

Terwijl een deel van de woningvoorraad niet-officieel wordt bewoond, worden vele *recreatiewoningen* voor gewone bewoning gebruikt. Een recreatiewoning staat op een officieel voor recreatie aangewezen terrein en is bestemd voor bewoning gedurende de vakantie. Permanente bewoning is in strijd met het bestemmingsplan. Gemeenten kunnen het bestemmingsplan echter wijzigen. Een recreatiewoning kan dan een 'gewone' woning worden en mag dan permanent bewoond worden. In 2008 staan in 311 gemeenten recreatiewoningen. Op 1 januari 2008 zijn ruim 10 duizend recreatiewoningen officieel bewoond door bijna 21 duizend mensen. Buren in het Gelderse rivierengebied en Ermelo op de Veluwe zijn de twee gemeenten met het grootste aantal officieel bewoonde recreatiewoningen.

Het aantal officieel bewoonde recreatiewoningen verschilt sterk per gemeente en staat los van het totale aantal recreatiewoningen in een gemeente. Er zijn gemeenten met een paar duizend recreatiewoningen waarvan geen enkele woning officieel wordt bewoond. Daarnaast zijn er gemeenten, zoals Buren en Overbetuwe, waar rond 90 procent van de recreatiewoningen officieel wordt bewoond.

In ons land wordt gemiddeld 10 procent van de recreatiewoningen officieel bewoond. Het totale aantal permanent bewoonde recreatiewoningen zal hoger zijn. Het ministerie van VROM gaat ervan uit dat veel bewoners van recreatiewoningen zich hebben laten uitschrijven uit de GBA om sancties van de gemeente te voorkomen.

Figuur 3.14: Top tien gemeenten met het grootste aantal officieel bewoonde recreatiewoningen, 1 januari 2008

4 Werk en sociale zekerheid

Van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij

Fedor Heida, VNG

Participeren naar vermogen

Hoewel regulier werk voor alle burgers als hoogst haalbare doel nooit uit beeld is verdwenen, is meedoen of participeren naar vermogen voor zelfs de meest zakelijke uitvoerder van de *Wet werk en bijstand* (WWB) niet meer weg te denken uit het vocabulaire. Hoewel het motto van het kabinet-Balkenende IV nog 'samen werken samen leven' was, werd in dat akkoord herhaaldelijk gesproken over meedoen in de maatschappij en het belang van participatie. Illustratief voor de definitieve doorbraak van participatie waren de woorden van koningin Beatrix 'wie kan, moet meedoen' in de troonrede van 2008.

Al langere tijd kwamen uit de gemeentelijke praktijk geluiden over het gebrek aan erkenning bij opeenvolgende kabinetten voor het bestaan van kanslozen in de bakken van de bijstand (zie bijvoorbeeld de jaarlijkse Divosamonitor). Op de werkvloer worstelde men met deze doelgroep. Gemeenten wilden de groep niet geheel vrijstellen van verplichtingen, terwijl tegelijkertijd een traject naar werk geen reële optie was. In wet- en regelgeving, als ook in landelijke beleidsinitiatieven werd het bestaan van deze groep stelselmatig genegeerd. De traditionele verzorgingsstaat, waarin deze groep mensen een uitkering kreeg om in het levensonderhoud te voorzien en verder met rust werd gelaten, was al met de invoering van de nieuwe Algemene bijstandswet (Abw, 1996) verlaten. Alleen door zeer creatief invulling te geven aan bestaande wet- en regelgeving konden gemeenten een zinvol traject bieden aan mensen, die geen realistische kans op werk hadden. Wat op papier een 'In- en Doorstroombaan' heette was in de praktijk vaak het eindstation. Dit overigens tot tevredenheid en met instemming van alle betrokken partijen.

Opleving economie en invoering Wet werk en bijstand

Met het sterk aantrekken van de economie in de periode 2004-2007 ontstond een tekort aan arbeidskrachten dat structureel ongeveer net zo groot was als het aantal bijstandsgerechtigden. De economische opleving viel samen met de implementatie van de Wet werk en bijstand, die gemeenten financieel prikkelde om

de bijstandsbestanden te verkleinen. Als gevolg hiervan bleef in de bijstand een groep mensen over met een onoverbrugbare kloof tot de arbeidsmarkt. Tegelijkertijd was er grote schaarste aan gekwalificeerde mensen waardoor werkgevers gedwongen werden om steeds meer mensen 'met een vlekje' een kans te bieden. De aantallen bijstandsgerechtigden bereikten historisch lage waarden.

Na het aanvankelijke enthousiasme over de WWB kwam vanuit gemeenten al snel het signaal dat de grenzen van de daling van het aantal bijstandsgerechtigden waren bereikt. Gemeenten stuitten op het zogenaamde 'granieten' bestand. Een eenduidige beschrijving voor een zeer gevarieerde groep bijstandsklanten, die als overeenkomst hebben dat ze in de uitkering zitten en er niet binnen afzienbare tijd (vaak niet voor hun 65^e jaar) uit zullen komen. Ook binnen de WWB mogen gemeenten re-integratiegelden alleen uitgeven aan trajecten, die mensen richting werk begeleiden. Om deze groep toch een zo zinvol mogelijke invulling van hun leven te kunnen geven, zochten gemeenten in veel gevallen de grenzen van de wet op.

De redenen hiervoor waren niet louter economisch. Gemeenten realiseren zich dat het hun plicht is om mensen te motiveren het maximale te doen met hun capaciteiten. In de praktijk bleek ook dat de meesten, soms na enig aandringen, positief stonden tegenover de gedachte om een actievere rol te spelen in de maatschappij. Wanneer dat lukte had dat niet alleen positieve gevolgen voor het individuele leven, het zelfbeeld en de gezondheid van deze mensen maar ook voor de samenleving als geheel.

Erkenning voor de opgave van gemeenten

Met het aantreden van het huidige kabinet, begin 2007, kwam er meer erkenning voor de opgave die door veel gemeenten uit eigen middelen en door creatieve inzet van WWB-gelden was opgepakt. In 2007 presenteerde het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het actieprogramma 'Iedereen doet mee', waarin de dubbele doelstelling van participatie op de arbeidsmarkt én in maatschappelijk verband in één adem wordt genoemd. De komende jaren moet blijken of sprake is van een tijdelijke inzet die sneuvelt met het ineensinken van de economie, of van een bredere acceptatie van het besef dat regulier werk niet voor iedereen is weggelegd.

Met de huidige economische crisis wordt deze vraag steeds prominenter. Is de focus op participatie een luxe artikel en verdwijnt dit als eerste van de agenda als de broekriem moet worden aangehaald? Op basis van debatten in de Tweede

Kamer en de plannen van het kabinet heeft het daar wel de schijn van. Op het beleidsterrein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is alle aandacht gericht op het aan de slag houden van werknemers en staan maatregelen die participatie bevorderen op een laag pitje. Participatie lijkt vogelvrij in de bezuinigingsrondes. Daarmee dreigt, bijvoorbeeld bij de dreigende bezuinigingen op de re-integratiebudgetten, een kwetsbare groep mensen als eerste de dupe te worden. Dit is om een aantal redenen een zeer onverstandige keuze.

Het belang van participatie

Om te beginnen: hoewel experts van mening verschillen over de duur van de huidige economische crisis, zijn zij het over een ding eens: de crisis is tijdelijk. De onderwerpen die voorafgaand aan de crisis het debat over de arbeidsmarkt bepaalden, zoals vergrijzing, krimp en tekorten op de arbeidsmarkt, hebben een aanzienlijk langere levensduur. Naar verwachting zullen we in de niet zo heel verre toekomst iedere arbeidskracht weer hard nodig hebben om de economie draaiende te houden en de pensioenen en andere elementen van de participatiemaatschappij te kunnen betalen.

Ten tweede is het van belang dat we ons realiseren dat de groep werknemers die nu werkloos wordt bij economisch herstel voor een groot deel zonder al te veel problemen weer aan de slag zal raken. De inzet op om-, her- en bijscholing gedurende hun tijdelijke werkloosheid is een verstandige. Het is echter een stuk minder verstandig om die keuze ten koste te laten gaan van de participatie van langdurige(r) werklozen. Ook voor deze groep moeten maatregelen (blijven) worden genomen. Enerzijds moet deze groep in staat zijn om straks een tekort op de arbeidsmarkt op te vangen (bijvoorbeeld door uitwerking van de adviezen van de commissie-De Vries over werken naar loonwaarde). Anderzijds bestaat bij deze groep mensen een autonome (dat wil zeggen los van de kansen op re-integratie) behoefte om mee te doen aan de samenleving. Deze behoefte wordt door de samenleving herkend en gedeeld. Het is de taak van de overheid om te bevorderen dat mensen kunnen participeren naar hun mogelijkheden. Die taak is niet begrensd door de kans op een baan.

Een derde belangrijk argument om te blijven sturen op participatie is gebaseerd op realistisch rekenen. Door het granieten bestand in de bijstand zo goed mogelijk te begeleiden, kan een deel van deze mensen in tijden van economische voorspoed weer aan de slag komen. De langjarige besparing op de uitkeringslasten, die dit met zich brengt, is niet het enige voordeel hiervan. Participerende burgers leven gezonder, hebben een beter sociaal netwerk en veroorzaken

minder overlast. Een participerende burger levert de overheid, ten opzichte van een inactieve burger, op vele fronten financieel voordeel op. Dat varieert van besparingen op zorgkosten, via besparingen op collectieve uitgaven door meer buurt- en straatwerk tot een afname van politie-inzet en gesloopt straatmeubilair. Waarmee vanzelfsprekend niet wordt gesuggereerd dat alle personen in het granieten bestand zich schuldig maken aan strafbare feiten. Als dan ook nog mag worden aangenomen dat een generatie participerende burgers, die zich niet aan zijn lot overgelaten voelt door de maatschappij, een nieuwe generatie voortbrengt die zich meer verbonden voelt met diezelfde maatschappij kunnen genoemde besparingen zelfs exponentieel toenemen.

Bruto nationaal geluk

Tot slot, maar zeker niet onbelangrijk. Het is één van de voornaamste taken van de overheid om ervoor te zorgen dat alle burgers naar vermogen kunnen participeren in de samenleving. Daarbij moet vanzelfsprekend zorgvuldig worden omgegaan met overheidsgeld. Overheidssteun moet alleen worden verstrekt waar deze noodzakelijk is, en samen met sociale partners en andere partijen zal de overheid maatwerk moeten leveren. Daarbij moet succes niet alleen worden afgemeten in financiële resultaten, maar ook aan de bijdrage die wordt geleverd aan het Bruto Nationaal Geluk. Want daar is het toch allemaal om begonnen?

4.1 Arbeidsparticipatie

Clemens Siermann, CBS

Meedoen betekent in veel gevallen: werken en inkomen verdienen. Ondanks dit streven staan er nog veel mensen met een *bijstandsuitkering* langs de zijlijn, en genieten steeds meer mensen van hun pensioen. Meedoen als vrijwilliger vergroot de kans om later voor betaald werk in aanmerking te komen. De vraag naar vrijwilligers, vooral in de (mantel)zorg, neemt sterk toe. Ook gepensioneerden voeren veel vrijwilligerswerk uit.

In de periode 2005-2007 behoorden bijna zeven op de tien 15- tot 65-jarigen tot de werkzame of werkloze beroepsbevolking. Deze *bruto arbeidsparticipatie* lag voor mannen wel beduidend hoger dan voor vrouwen. Het verschil in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen neemt de laatste jaren wel af. In de periode 1996-1998 is de bruto arbeidsparticipatie van mannen 77 procent en

van vrouwen 51 procent. Bijna 10 jaar later is het voor mannen 78 procent en voor vrouwen 59 procent.

Regionaal zijn hierbij duidelijke verschillen te constateren. De arbeidsparticipatie van vrouwen is vooral hoog in de Randstad. Zo bedroeg de arbeidsparticipatie van vrouwen in Diemen 73 procent (2005-2007). Dit is fors hoger dan het landelijke gemiddelde. De bruto arbeidsparticipatie van mannen in Diemen lag in diezelfde periode slechts 5 procentpunt boven het landelijke gemiddelde. Ook Uitgeest (70 procent) en Sint Anthonis, Houten en Barendrecht (68 procent) vallen op met hoge arbeidsparticipatie van vrouwen. Voor mannen was de arbeidsparticipatie het hoogst in Lopik (91 procent), Wormerland (90 procent) en Gaasterlân-Sleat, Harenkarspel en Zederik (87 procent).

In gemeenten waar relatief veel bevindelijk gereformeerde gezinnen wonen zijn de verschillen in arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen relatief het grootst. In Urk en Oldebroek is de bruto arbeidsparticipatie van vrouwen de helft van die van mannen. Ook in absolute zin is de arbeidsparticipatie van vrouwen in deze gemeenten met 40 procent en 39 procent het laagst.

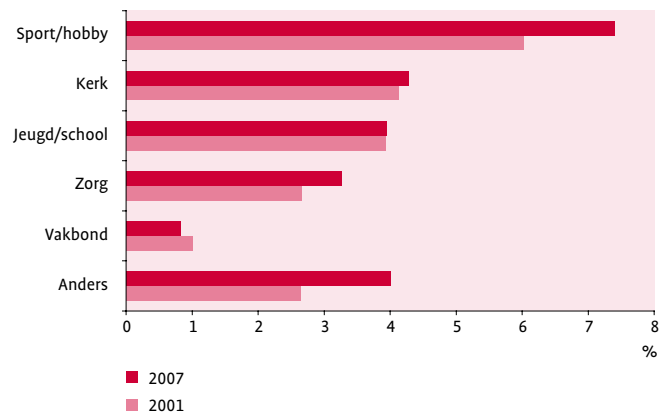
4.2 Vrijwilligers

Hans Schmeets, CBS

Meeste vrijwilligers in Friesland, minste in Limburg

Bijna de helft van de Nederlandse bevolking staat te boek als vrijwilliger. Zij zijn minstens een keer per jaar op vrijwillige basis en onbetaald actief voor een vereniging of organisatie. Deze cijfers fluctueren nauwelijks vanaf 1997. Dit geldt ook voor de personen die zeggen dat ze 'op dit moment' vrijwilligerswerk verrichten (figuur 4.1). Deze groep vrijwilligers schommelt sinds 2001 rond de 20 procent. Alleen op de terreinen sport of hobby en zorg neemt het aantal vrijwilligers tot 2006 toe.

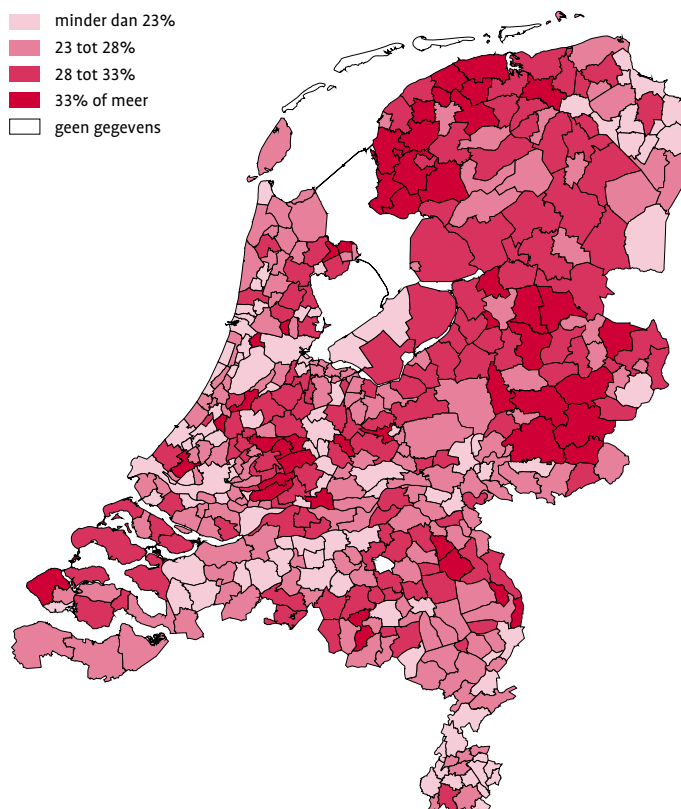
Figuur 4.1: Aandeel personen dat 'op dit moment' vrijwilligerswerk verricht per organisatie, 2001-2007

Het aandeel personen dat zich inzet als vrijwilliger verschilt van 12 procent in Kerkrade tot 43 procent in Nijefurd. In de top twintig van gemeenten met weinig vrijwilligers zijn maar liefst zeven Limburgse gemeenten. Maar ook in het westen zijn veel gemeenten met weinig vrijwilligers, zoals Hillegom en Almere. De animo om vrijwilligerswerk te doen is hoog in veel Friese gemeenten.

In gemeenten met een hoge concentratie niet-westerse allochtonen – zoals Rotterdam, Amsterdam en 's-Gravenhage – wonen relatief weinig vrijwilligers. Zo'n 15 procent van de Rotterdammers is actief als vrijwilliger, in Amsterdam is dat 17 procent en in 's-Gravenhage 18 procent. Er zijn echter uitzonderingen op dit patroon. Zo is de animo om zich in te zetten als vrijwilliger ook gering in Kerkrade, Zandvoort en Hillegom waar zo'n 5 procent van de bevolking een niet-westerse allochtoon is. Veel vrijwilligers in sterk gekleurde gemeenten treffen we veel minder aan. Wageningen is een voorbeeld, met 13 procent niet-westerse allochtonen en 31 procent vrijwilligers.

Figuur 4.2: Aandeel personen dat zich inzet als vrijwilliger per gemeente, 2007

Bron: CBS

Door vrijwilligerswerk te doen komen de diverse sociale en etnische bevolkingsgroepen met elkaar in contact. Het is dan ook aannemelijk dat de saamhorigheid in de buurt sterker is in gemeenten waar veel vrijwilligerswerk wordt gedaan. De cijfers wijzen daar ook op: gemeenten met veel vrijwilligers vertonen een grote saamhorigheid. In Kerkrade en Spijkenisse zijn weinig vrijwilligers en is tevens de buurtbetrokkenheid aan de lage kant.

In Ferwerderadiel wonen echter wel veel vrijwilligers, maar de buurtbetrokkenheid ligt er op een gemiddeld niveau. Ook Simpelveld en Kessel zijn voorbeelden van gemeenten met een hoge buurtbetrokkenheid, maar met relatief weinig vrijwilligers.

4.3 Gevolgen van de economische crisis

Dick ter Steege, CBS

In Friesland en Drenthe grootste stijging van WW- en bijstandsuitkeringen

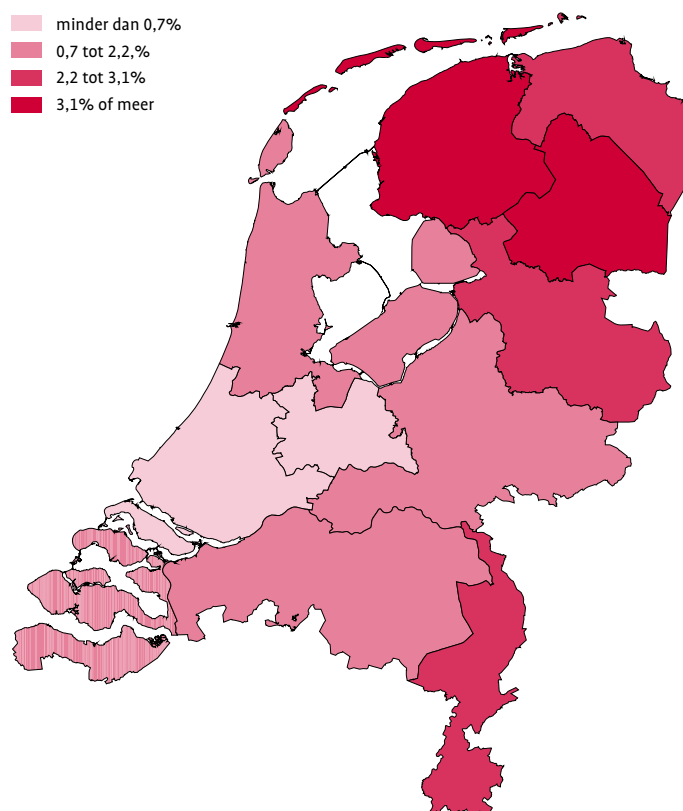
In het eerste kwartaal van 2009 was de landelijke stijging van het aantal WW-uitkeringen 6,7 procent ten opzichte van een jaar eerder. Regionaal zijn er wel verschillen waarneembaar. In Friesland, Drenthe, Zeeland en Noord-Brabant is het aantal WW-uitkeringen met meer dan 10 procent toegenomen. In enkele provincies steeg ook het aantal bijstandsuitkeringen in het eerste kwartaal van 2009 meer dan het landelijke gemiddelde.

Sinds december 2008 is het voor werkgevers mogelijk om werktijdverkorting aan te vragen om een adempauze te scheppen na de inzet van de economische crisis. Per 1 april 2009 is deze regeling vervangen door de zogenoemde deeltijd-WW. Het doel van deze regeling is om vakkrachten te behouden voor bedrijven die voldoende gezond zijn om door de crisis heen te komen, ondanks een tekort aan orders en omzet. Tussen 1 april en 1 juni 2009 zijn er al 19 duizend deeltijd-ww-uitkeringen verstrekt.

Als gevolg van de economische crisis is het aantal openstaande vacatures tussen het derde kwartaal van 2008 en het eerste kwartaal van 2009 met bijna 40 procent afgenomen. In de industrie en bouwnijverheid is dit aantal zelfs met meer dan 50 procent gedaald. In de landbouw en de financiële dienstverlening daalde het aantal openstaande vacatures eveneens fors. In de niet-commerciële dienstverlening, waartoe het onderwijs en de zorg behoren, daalde het aanbod van vacatures weliswaar, maar veel minder sterk dan in de andere sectoren.

Door de economische crisis is het aantal bijstandsuitkeringen in het eerste kwartaal van 2009 voor het eerst sinds 2005 weer toegenomen. Ten opzichte van eind 2008 steeg het aantal bijstandsuitkeringen met 1,7 procent. In Friesland, Drenthe en Overijssel is de toename het grootst, in Utrecht en Zuid-Holland het kleinst. Het aantal bijstandsuitkeringen neemt het meest toe onder eenpersoonshuishoudens en wel met 2,7 procent. Bij de (*echt*)*paren* stijgt het aantal uitkeringen licht, bij de eenoudergezinnen neemt het aantal uitkeringen zelfs af.

Figuur 4.3: Toename bijstandsuitkeringen, 4^e kwartaal 2008-1^e kwartaal 2009

Bron: CBS

Gepensioneerden zonder *aanvullend pensioen* en een onvolledige AOW-opbouw doen doorgaans een beroep op de bijstand. Het aantal 65-plussers met een bijstandsuitkering neemt sinds 1998 gestaag toe. Deze stijging is het gevolg van het groeiend aantal allochtone 65-plussers in Nederland.

4.4 Bijstandsduur

Harry Bierings en John Michiels, CBS

Grote gemeenten hebben langere bijstandsduur

De mediane bijstandsduur in Nederland in 2005 bedroeg 4 jaar en 3 maanden.³ Dit betekent dat de ene helft van de bijstandsontvangers de uitkering langer dan 4 jaar en 3 maanden ontving, de andere helft korter dan deze termijn. In figuur 4.4 is deze bijstandsduur per gemeente weergegeven.

In de vier grote steden woont een derde van alle bijstandsontvangers. De uitkeringsduur was in deze steden beduidend langer dan het landelijke cijfer. Amsterdam heeft met 6 jaar de hoogste bijstandsduur. Daarna volgen Rotterdam (5 jaar en ruim 4 maanden), Utrecht (bijna 5 jaar) en 's-Gravenhage (4 jaar en 6 maanden).

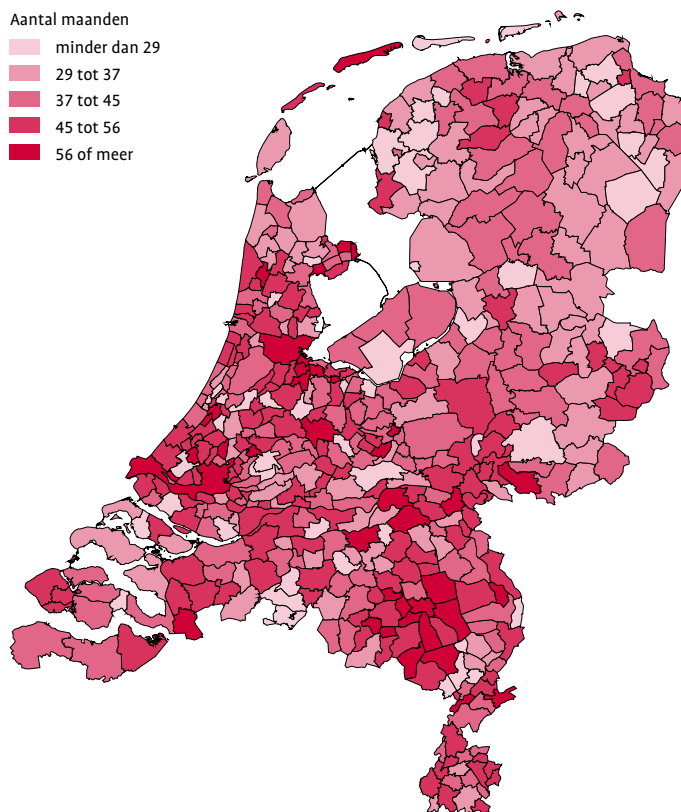
De bijstandsduur is korter in de kleinere gemeenten. In de middelgrote steden (150 tot 250 duizend inwoners) ligt de bijstandsduur met 4 jaar en 1 maand net iets onder het landelijke cijfer. In kleine gemeenten (minder dan 10 duizend inwoners) is de bijstandsduur maar 3 jaar en 2 maanden.

Vrouwen langer in de bijstand dan mannen

Ongeacht de omvang van de gemeente zitten vrouwen langer in de bijstand dan mannen. Vrouwen hebben een uitkeringsduur van 5 jaar en 2 maanden, mannen van 3 jaar en 1 maand. Meer dan een derde van de vrouwen in de bijstand is een alleenstaande ouder. Van de mannen is dit minder dan 5 procent.

³ Voor de gegevens over uitkeringsduur is in deze paragraaf gebruik gemaakt van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Dit is een gegevensbestand dat een samenhangende beschrijving geeft van de bevolking in Nederland. De cijfers hebben betrekking op 2005, het meest recente jaar waarover gegevens beschikbaar zijn uit het SSB.

Figuur 4.4: Duur van personen in een bijstandssituatie, 2005

Bron: CBS

4.5 Huishoudens en sociale zekerheid

Katja Chkalova, CBS

Een op vijf huishoudens doet beroep op sociale zekerheid

Onder andere door de Suwi-wetgeving (2002) hebben gemeenten steeds meer verantwoordelijkheden en bevoegdheden gekregen op het gebied van socialezekerheid- en arbeidsmarktbeleid. Gemeenten verzorgen de bijstandsuitkeringen van mensen die niet in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Daarnaast zijn taken aangescherpt op het vlak van re-integratie en begeleiding naar regulier werk van

personen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Dit zijn mensen die niet op eigen kracht deel kunnen nemen aan het arbeidsproces en een steuntje in de rug nodig hebben. Om deze taken succesvol te kunnen uitvoeren, is inzicht in de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en van het aantal uitkeringen op het niveau van gemeenten essentieel. Kennis hierover is van belang voor het ontwikkelen van een integraal beleid waarbij begeleiding naar werk centraal staat.

Belangrijke wetswijzigingen

Werkloosheidswet (WW)

Vanaf 2006 zijn er verschillende veranderingen in de WW doorgevoerd. De voornaamste wijziging is het verkorten van de maximale duur van de WW-uitkering van 60 maanden tot 38 maanden. Ook de instroom is beperkt door het aanscherpen van de zogeheten wekeneis.

Wet werk en bijstand

Per 1 januari 2004 is de Algemene bijstandswet (Abw) vervangen door de Wet werk en bijstand (WWB). Hierdoor hebben de gemeenten zowel in financieel opzicht als wat betreft de bevordering van de uitstroom, een grotere verantwoordelijkheid. In het kader van re-integratie moeten de gemeenten hulp bieden bij het vinden van werk waardoor de mogelijkheden voor terugkeer op de arbeidsmarkt worden vergroot. In principe moet alle werk worden geaccepteerd. De voorheen geldende term 'passende arbeid' is daarmee vervangen door 'algemeen geaccepteerde arbeid'. De bijstandsontvanger is dan ook verplicht om naar betaald werk te zoeken of om een re-integratietraject te volgen.

Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO)

Vanaf 1 januari 2006 is de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) van kracht. De WIA bestaat uit twee regelingen, de Regeling inkomensvoorziening volledig arbeidsongeschikten (IVA) en de Regeling werkhervatting gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA). Vanaf 1 januari 2004 kunnen werknemers, die op of na die datum ziek worden, geen aanspraak meer maken op een WAO-uitkering. Deze werknemers kunnen, nadat de werkgever het loon twee jaar heeft doorbetaald, per 1 januari 2006 een uitkering aanvragen in het kader van de WIA. Voor de mensen, die al een WAO-uitkering hadden, is er niets veranderd. Vanaf 1 augustus 2004 kunnen zelfstandigen, die op of na die datum ziek worden, geen aanspraak meer maken op een uitkering in het kader van de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ). Voor degenen die al een WAZ-uitkering hebben, is er niets veranderd.

Algemene nabestaandenwet (Anw)

De Algemene nabestaandenwet (Anw) is in 1996 geïntroduceerd als vervanging van de Algemene Weduwen en Wezenwet (AWW). Een belangrijk verschil tussen de Anw en de AWW is onder andere dat in de Anw ongehuwd samenwonenden en gehuwden gelijk zijn gesteld. Daarnaast zijn de toegangsregels voor de Anw verscherpt.

Eind 2008 zijn er in Nederland 6 miljoen huishoudens met minimaal één persoon die tot de potentiële beroepsbevolking behoort. Van deze 6 miljoen huishoudens maken bijna 1,2 miljoen aanspraak op minstens één socialezekerheidsuitkering.⁴ Het gaat hier om bijstandsuitkeringen en uitkeringen in het kader van WW, Algemene nabestaandenwet (Anw) en arbeidsongeschiktheid. Ten opzichte van 2004 is dit een daling van meer dan 300 duizend huishoudens. Huishoudens waarvan de leden niet behoren tot de potentiële beroepsbevolking, vielen buiten het onderzoek. De AOW-uitkeringen zijn daarom buiten beschouwing gelaten.

Het gebruik van de WW en bijstand hangt sterk samen met de economische ontwikkeling. Het aantal huishoudens met een WW-uitkering daalde dan ook het meest en wel met meer dan 52 procent in de opgaande conjunctuur van de periode 2004-2008. Ook het aantal huishoudens met bijstand daalde in deze periode sterk.

In de afgelopen vier jaar heeft ook een aantal wetswijzigingen bijgedragen aan de daling van het aantal huishoudens met een uitkering. Dit geldt vooral voor *arbeidsongeschiktheidsuitkeringen* en de uitkeringen in het kader van de Anw.

4 Huishoudens waarin ten minste één persoon ten minste één van de volgende uitkeringen ontving: arbeidsongeschiktheiduitkering, (WAO, WAZ, WIA of Wajong), bijstandsuitkering (WWB), werkloosheidsuitkering (WW) of nabestaandenuitkering (Anw).

Tabel 4.1: Huishoudens met een uitkering

	2004	2008	Vershil	Vershil
			%	%
Huishoudens Nederland totaal	7 091	7 522	431	6,1
Onderzoekspopulatie	5 892	6 029	137	2,3
Aantal huishoudens met uitkering w.v. ¹	1 491	1 178	-313	-21,0
Anw	120	96	-25	-20,5
AO (incl. WIA)	853	748	-105	-12,3
WW	298	142	-156	-52,4
Bijstand	331	255	-76	-23,1

Bron: CBS

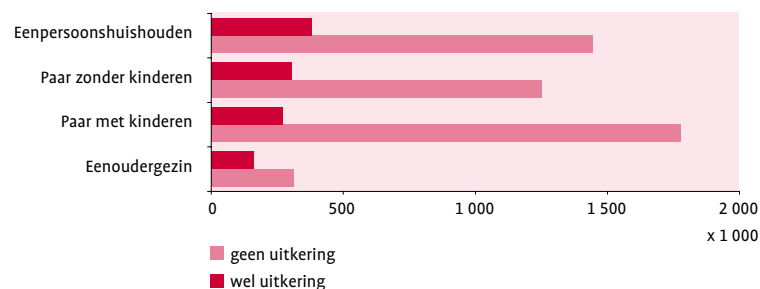
1 Binnen een huishouden kunnen verscheidene personen één of meer uitkering(en) ontvangen. Indien dit binnen een deelpopulatie (type uitkering) het geval is, dan wordt dit huishouden eenmaal geteld. Heeft een huishouden twee of meer typen uitkering, dan telt dit huishouden per deelpopulatie steeds als een huishouden met een dergelijke uitkering. In de totale populatie wordt dit huishouden echter als één huishouden geteld. Dit betekent dat de som van de deelpopulaties niet overeenkomt met het totale aantal huishoudens met een uitkering.

Eenoudergezinnen en eenpersoonshuishoudens vaker een uitkering

Eind 2008 ontvangen 380 duizend eenpersoonshuishoudens een uitkering. Ruim de helft hiervan ontvangt een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Eenoudergezinnen maken naar verhouding echter het vaakst aanspraak op de sociale zekerheid. Ruim een derde van hen krijgt eind 2008 een uitkering. In bijna de helft van de gevallen is dat een bijstandsuitkering.

Stellen maken het minst gebruik van de sociale zekerheid. Toch ontvangt nog altijd een op de vijf paren zonder kinderen en een op de acht stellen met kinderen een uitkering. Ook bij deze huishoudens gaat het voornamelijk om arbeidsongeschiktheidsuitkeringen.

Figuur 4.5: Huishoudens met uitkering naar type huishouden, ultimo 2008⁵

Bron: CBS

In gemeenten in het zuid- en noordoosten meer uitkeringen

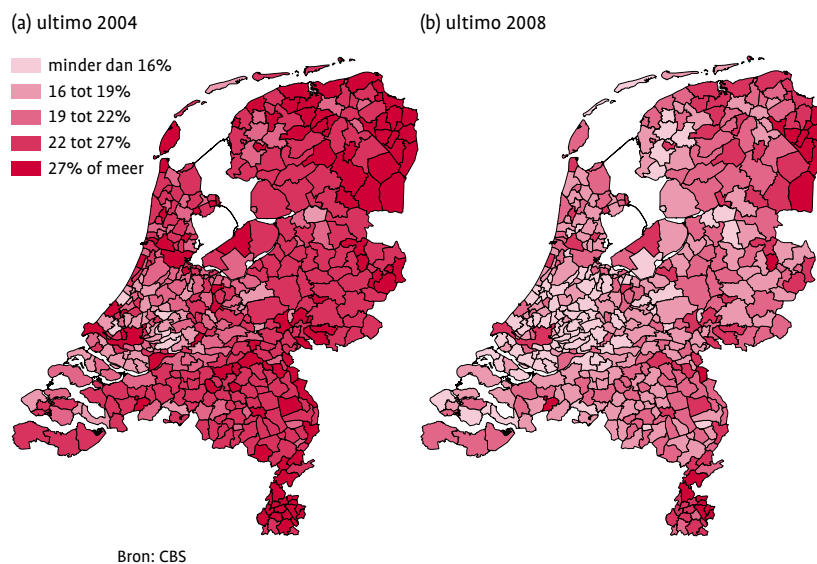
Er zijn grote regionale verschillen in het aantal huishoudens met een uitkering. Huishoudens in gemeenten in het zuid- en het noordoosten van het land doen vaker aanspraak op de sociale zekerheid dan huishoudens die elders wonen. Huishoudens in Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage maken niet vaker dan gemiddeld aanspraak op een uitkering. Het percentage huishoudens met een uitkering in deze drie steden bedroeg 21, 23 en 21. Het landelijke gemiddelde is 21 procent. In Utrecht daarentegen heeft slechts 17 procent van alle huishoudens minstens een socialezekerheidsregeling.

Een hoog aandeel huishoudens met een uitkering kan verschillende oorzaken hebben. Zo moet er in een regio voldoende werkgelegenheid zijn en moet het type werk aansluiten bij de vaardigheden en eigenschappen van de werkzoekenden. Lager opgeleiden en allochtonen zijn gevoeliger voor conjuncturele ontwikkelingen. In tijden van hoogconjunctuur komen deze groepen vaak als laatste aan het werk en in tijden van laagconjunctuur staan ze vaak als eerste aan de zijlijn. Gemeenten in het noorden en het zuiden van het land hebben een relatief laag opgeleide beroepsbevolking.

Ondanks een bovengemiddeld aandeel van de niet-westerse allochtonen in de beroepsbevolking van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage is het aandeel huishoudens met een uitkering in deze drie steden gemiddeld.

⁵ Ook hier geldt dat de som van de deelpopulaties niet overeenkomt met het totale aantal huishoudens met een uitkering. Bij paren wordt gekeken naar de aanwezigheid van thuiswonende kinderen. Zie ook kader: belangrijke wetswijzigingen.

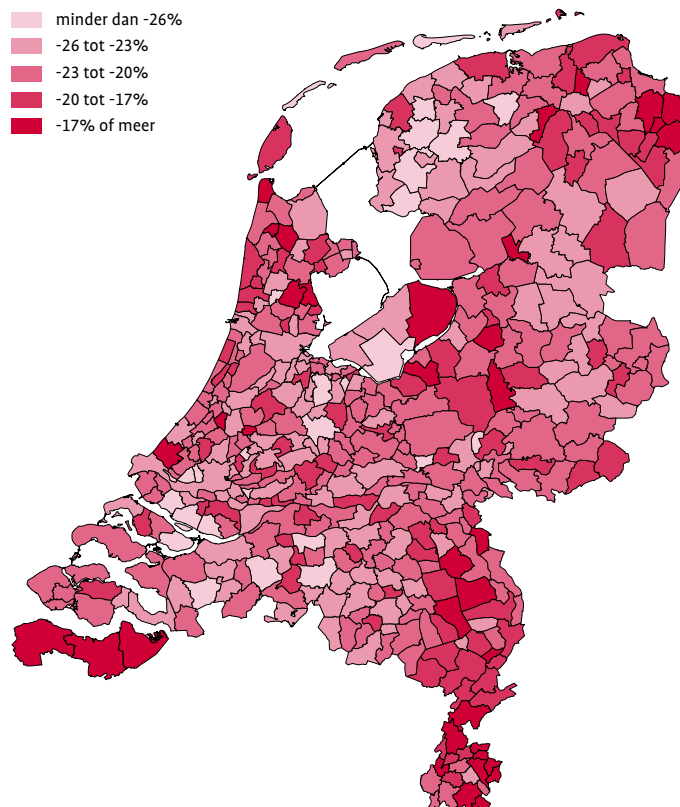
Figuur 4.6: Huishoudens met een uitkering

Grootste daling huishoudens met een uitkering in Utrecht

Het aandeel huishoudens met een uitkering is in de periode 2004-2008 in alle gemeenten gedaald, landelijk met 21 procent. In kleinere gemeenten (tot 50 duizend inwoners) is het aandeel huishoudens met een uitkering het meest gedaald. Van de grote gemeenten (meer dan 50 duizend inwoners) daalde het aandeel uitkeringen het sterkst in Utrecht (bijna 30 procent).

Figuur 4.7: Ontwikkeling aantal huishoudens met een uitkering, 2004-2008

Bron: CBS

Bij enkele gemeenten die in 2004 veel huishoudens met een uitkering herbergden is het aandeel nauwelijks gedaald. Ondanks de positieve conjunctuurontwikkelingen in de afgelopen vier jaar is de situatie in deze gemeenten relatief gezien niet verbeterd. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Sittard-Geleen en Den Helder.

Tabel 4.2: Top tien gemeenten met meer dan 50 duizend inwoners met de grootste en kleinste procentuele daling van het aandeel huishoudens met uitkering, 2004-2008

Gemeenten met de grootste daling		Gemeenten met de kleinste daling	
	%		%
Utrecht	-29,8	Den Helder	-14,8
Roosendaal	-26,9	Terneuzen	-16,2
Vlaardingen	-26,8	Heerlen	-16,7
Schiedam	-26,6	Sittard-Geleen	-16,7
Breda	-26,6	Westland	-17,4
Tilburg	-26,5	Doetinchem	-17,7
's-Hertogenbosch	-26,5	Heerhugowaard	-19,0
Nijmegen	-25,5	Venlo	-19,6
Groningen	-25,3	Deventer	-19,7
Leeuwarden	-25,3	Apeldoorn	-19,9

Bron: CBS

4.6 Minimuminkomens

Petra Ament en Wim Bos, CBS

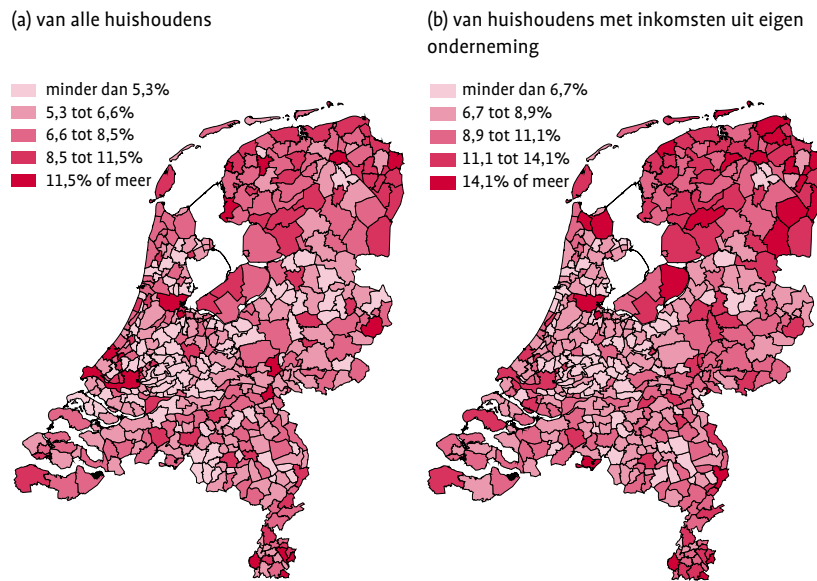
Huishoudens die uitsluitend zijn aangewezen op een bijstandsuitkering behoren per definitie tot de groep met een minimuminkomen. Minimuminkomens zijn inkomens tot 105 procent van het sociale minimum. Het sociale minimum is het wettelijk bestaansminimum. De hoogte van ervan is afhankelijk van de samenstelling van het huishouden. De norm voor een (echt)paar met uitsluitend minderjarige kinderen bijvoorbeeld is gelijkgesteld aan de bijstandsuitkering van een echtpaar aangevuld met de (leeftijdsafhankelijke) kinderbijslag. Voor een paar met twee kinderen tussen 6 en 12 jaar was dit in 2006 1 370 euro netto per maand. Voor 65-plussers is het AOW-pensioen de norm. Het normbedrag voor een alleenstaande AOW'er was in 2006 880 euro netto per maand.

Veel minimuminkomens in Amsterdam en Rotterdam

Het besteedbaar inkomen van huishoudens bedroeg in 2006 gemiddeld ruim 31 duizend euro. Dit inkomen verschilt per type huishouden. Het inkomen van huishoudens met een eigen onderneming was gemiddeld 42 duizend euro, huishoudens met inkomsten uit arbeid hadden ruim 35 duizend euro te besteden.

Pensioenhuishoudens ontvingen gemiddeld ruim 23 duizend euro. Huishoudens die afhankelijk waren van een werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering moesten rondkomen van bijna 18 duizend euro.

Figuur 4.8: Aandeel huishoudens met een minimuminkomen, 2006

Bron: CBS

In grote gemeenten en in veel gemeenten in het noorden van het land komen veel huishoudens met een minimuminkomen voor. Minimuminkomens komen in alle huishoudentypen voor, ongeacht de manier waarop de huishoudens hun inkomen verwerven. Bijna 9 procent van alle huishoudens had in 2006 een inkomen onder deze grens. Dit zijn in totaal bijna 600 duizend huishoudens. In Amsterdam en Rotterdam is het aandeel minimuminkomens het hoogst: ruim 16 procent. Andere gemeenten met een hoog aandeel minimuminkomens zijn Groningen, 's-Gravenhage, Heerlen en Arnhem. In Utrecht is het aandeel 10 procent.

Het besteedbaar inkomen van huishoudens met inkomsten uit een eigen onderneming is weliswaar het hoogst, toch had bijna 10 procent van deze groep in 2006 een minimuminkomen. Het gaat hier vooral om zelfstandigen die in dat jaar verlies hebben gemaakt. Figuur 4.8b toont dat minimuminkomens bij deze

groep huishoudens vooral voorkomen in de grote gemeenten en in de meeste gemeenten in Groningen, Friesland en Drenthe.

Van de huishoudens met inkomen uit arbeid heeft 3 procent, van de pensioenontvangers ruim 9 procent, een minimuminkomen. Van de huishoudens met een arbeidsongeschiktheid- of *werkloosheidsuitkering* moet ruim 18 procent rondkomen van een minimuminkomen.

4.7 Pensioenen

Marije van de Grift, CBS

Iedereen die in Nederland woont en werkt, bouwt pensioen op. Het doel van het pensioen is om op latere leeftijd, maar in ieder geval vanaf 65 jaar, het inkomen uit arbeid te vervangen. Het inkomen van 65-plussers wordt deels gefinancierd uit het omslagstelsel van de AOW en deels uit kapitaaldekking. Iedereen die in Nederland woont, bouwt van zijn 15^e tot 65^e levensjaar 2 procent AOW per jaar op.

Het Nederlandse pensioenstelsel

Het Nederlandse pensioenstelsel is opgebouwd uit drie pijlers. De eerste pijler is het basispensioen. In Nederland is dit de Algemene Ouderdomswetuitkering (AOW). De AOW wordt individueel toegekend, maar de hoogte ervan is afhankelijk van de samenstelling van het huishouden en het aantal jaren dat iemand in Nederland heeft gewoond. De tweede pijler bestaat uit pensioenrechten die voortkomen uit secundaire arbeidsvoorwaarden tussen werkgever en werknemer, het aanvullend pensioen. De derde pijler bestaat uit een vrijwillige opbouw met behulp van commerciële spaarproducten, zoals levensverzekeringen en inkomsten uit eigen vermogen.

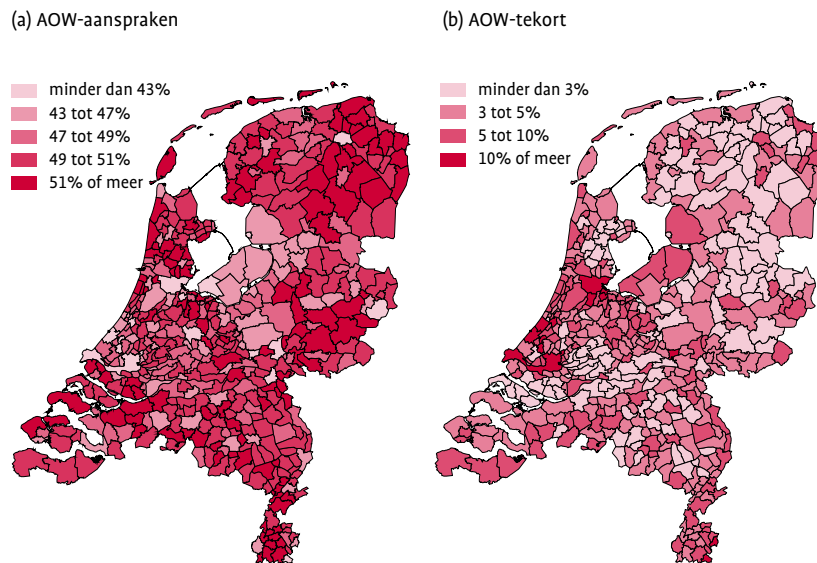
In Amsterdam en Rotterdam veel personen met een AOW-tekort

De vergrijzing in Nederland zet de komende jaren sterk door (Van Duin, 2009). De *grijze druk* neemt toe van 24,6 procent in 2009 tot 48,8 procent rond 2040. Het is daarom van belang om inzicht te hebben in de betaalbaarheid van de pensioen-aanspraken.

In figuur 4.9a is de gemiddelde AOW-aanspraak van inwoners per gemeente weergegeven. In gemeenten met relatief veel jongeren is de opbouw laag. Dit is het geval in Urk, maar ook in studentensteden als Wageningen en Groningen.

In de noordelijke provincies en Limburg is de gemiddelde AOW-opbouw relatief hoog.

Figuur 4.9: AOW per gemeente, 2005

Bron: CBS

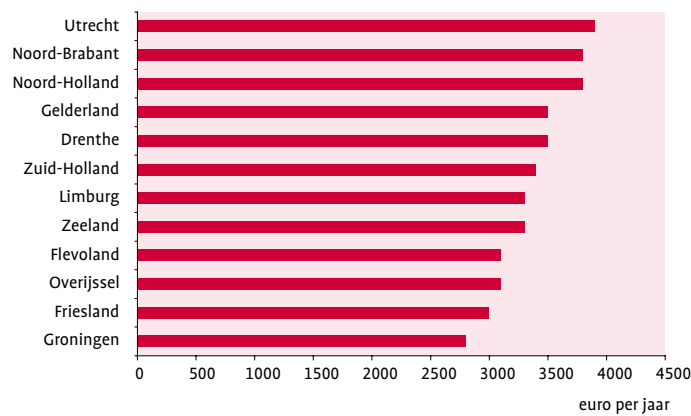
Mensen die op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen, vooral immigranten, maar ook personen die een tijd in het buitenland hebben gewoond, hebben een tekort in hun AOW-opbouw en ontvangen na hun 65ste geen volledige AOW. Figuur 4.9b toont het gemiddelde AOW-tekort per gemeente. In Amsterdam en Rotterdam hebben veel personen een AOW-tekort. Dit hangt samen met het grote aandeel niet-westerse allochtonen. In de toekomst kunnen deze groepen een last gaan vormen voor gemeenten. Immers, personen die een AOW-uitkering hebben onder het bijstandsniveau en geen andere inkomsten hebben, kunnen bij de gemeente een beroep doen op aanvullende bijstand

Pensioenaanspraken in Groningen het laagst

De gemiddelde pensioenaanspraken verkregen uit arbeid lopen per provincie fors uiteen. In Groningen is de aanspraak het laagst. In deze provincie maakt men gemiddeld aanspraak op een pensioenuitkering van 2 800 euro per persoon per jaar.

In Utrecht is de opbouw met 3 900 euro per jaar het hoogst. De hoogte van de pensioenopbouw is afhankelijk van het inkomen. De verschillen tussen de provincies zijn dan ook vergelijkbaar met de verschillen in inkomen per provincie.

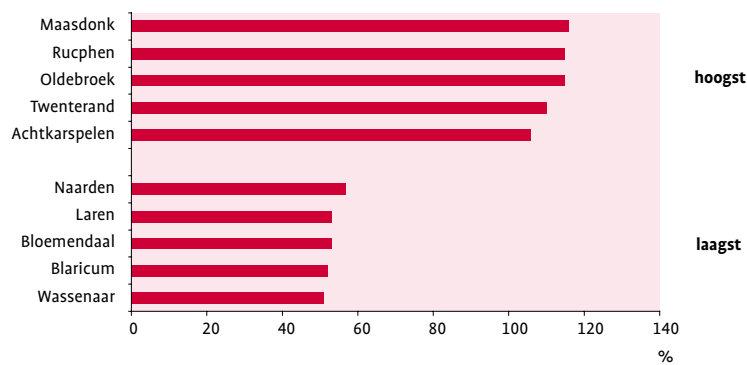
Figuur 4.10: Arbeidsgerelateerde pensioenaanspraken naar provincie, 2005

Bron: CBS

De toekomstige *pensioeninkomsten* krijgen betekenis wanneer zij gerelateerd worden aan het huidige huishoudeninkomen. De verhouding tussen het toekomstige inkomen uit AOW en aanvullend pensioen en huidige inkomen uit arbeid en sociale uitkeringen laat zien of het welvaartsniveau na pensionering behouden blijft.

Figuur 4.11: Top vijf hoogste en laagste inkomensverandering na pensionering, 2005

Bron: CBS

In gemeenten met relatief veel twee-ouderhuishoudens met één kostwinner zal na pensionering het inkomen toenemen. Immers, na pensionering krijgen zowel de kostwinner als de partner een AOW-uitkering. In welvarende gemeenten als Wassenaar en Blaricum is het toekomstige inkomen uit AOW en arbeidsgerelateerd pensioen lager dan het huidige inkomen uit loon en sociale uitkeringen. In deze gemeenten wonen relatief veel huishoudens die hun inkomen na pensionering aanvullen met een opgebouwd vermogen.

